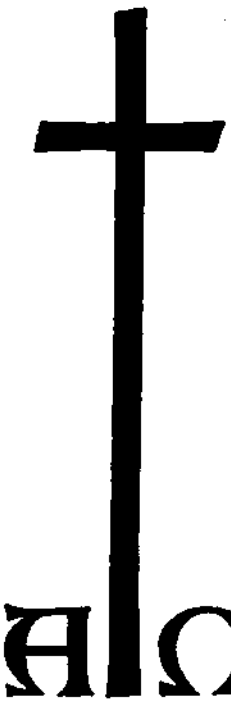

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 70. szám ❀ 2006. NYÁR

Tartalom

MEDITÁCIÓ
Ordass Lajos: A ránk bízott kincs (Márk 16,15) 1

EMLÉKEZÜNK
Schneider Istvánné: Emlékbeszéd Jeszenszky Ilona és dr. Zelenka Margit emléktáblájának avatásakor 2

TANULMÁNY
Kertész Botond: Két nemzet bölcsőjénél - szlovák evangélikusok a 19. században (Második, befejező rész) 5
Ittzés Gábor: Szavazás a lelkészi munkaközösségekben 1984 őszén Dóka Zoltán Nyílt levelével kapcsolatban 15
Ifj. Zászkaliczky Pál: Az egyházvezetés szerepe a *Testvéri szó* egyházunkra gyakorolt hatásának alakulásában 35

DOKUMENTUM
Danhauser László: Pro memoria - 1970. január 13. 44

HELYREIGAZÍTÁS 47

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 48

KERESZTYÉN IGAZSÁG
Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 70. szám – 2006. NYÁR

Felelős szerkesztő: Ittzés Gábor (tel.: 96–336–693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)
A szerkesztőbizottság tagjai:
Isó Dorottya, Ittzés János, Jankovits Béla
Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.
E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu
Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.
Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.
Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör
Budapest – OTP XI. ker. 11711034–20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

HU ISSN 0865–2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Ordass Lajos

A ránk bízott kincs

„Elmenvén e széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtésnek."
(Márk 16,15)

U r a m !

Az evangélium: örömhír Isten megváltó atyai szeretetéről. Hoztad. Élted. Meghaltál érte. Föltámadásoddal kétségbevonhatatlanná tetted. Mennybemeneteledkor pedig mint egyházad legfőbb kincsét örökségül hagytad azoknak, akik benned hisznek.

Ezeket nem a betanult lecke száraz szavaiként mondom. Inkább imádó csodálattal. Evangéliumodat nagyon egyszerű emberekre bíztad. Ha nem a Te isteni igéd volna, akkor már apostolaid ajkáról is elhalt volna. Csodálattal látom, miként bírta ki a különböző műveltségű népekkel való találkozást. Az időt is kibírta. Nem kételkedem szavadban: az ég és föld elmúlásáig sem múlik el. És — ami a legcsodálatosabb — kibírta az egyház számtalan bűnét, sőt megadta az egyháznak szolgálata egyetlen értelmét.

Uram!

Apostolaid a megbízatást teljesítették. Vallották: a Te evangéliumodért érdemes élni és meghalni. Úgy szeretném halálomig osztani velük ezt a meggyőződést. Te adj nekem Szentlelkeddel erőt: szóval és élettel továbbadni az evangéliumot.

***

Van örök kincsünk, becsesebb Nincs nála földön, égen.
Az arany, ezüst, drágakő Csak por, ha hozzá mérem.
Nem múlta felül semmi még, És nincs ami felérje.
Ez örök égi ajándék Az Isten szent igéje.

Itt rozsda, moly, futó idő Elpusztít minden régit,
És előbb-utóbb romba dől, Mit ember keze épít.
Múlik ég, föld, mint rózsaszál, Elhervad hulló szirma,
De az ige, mint szikla áll, Úgy, amint meg van írva.

Szent ige, te semmibe vett, Megvetett és lenézett:
Hol az a földi ismeret, Mely teveled fölérhet?
És van-e még más menedék, Hogy lelkünk óvja, védje?
Egy van csak, de ez egy elég: A kegyelem igéje.

Ó, zengjen néked szüntelen, Nagy Istenünk, a hála,
Hogy igéd által elvezetsz Az üdvösség útjára!
Ki rátalált e kincsre már, Nem ismer szegénységet,
S nincs, aki el ne nyerhetné E kincset: szent igédet.

(286. ének 1-2. 4. 7. verse)

Schneider Istvánné

Emlékbeszéd
Jeszenszky Ilona és dr. Zelenka Margit emléktáblájának avatásakor

A Nemzeti Kegyeleti Bizottság és a Hadtörténeti Múzeum a Budapesti Evangélikus Leánygimnázium két tanára emlékére egykori lakóhelyükön, a Budapest XII. Margaréta u. 9. sz. alatti ház falán emléktáblát állított 2006. márc. 17-én. Ezen az alkalmon az ünnepi beszédet Schneider Istvánné, a Szilágyi Erzsébet Gimnázium nyugalmazott igazgatója tartotta. Beszédének szövegét a Deák téri evangélikus leánygimnázium tanáraira emlékezve közöljük.

A szerkesztő

*

Tisztelt Megjelentek!

Emlékezni gyűltünk össze a mai napon. Két tanárnőre emlékezünk: Jeszenszky Ilonára (Lilla nénire) és dr. Zelenka Margitra (Margó nénire). Tanárnők ritkán kapnak elismerést, pedig egykori diákok százai emlékeznek szeretettel rájuk.

Jeszenszky Ilona és Zelenka Margit nagytudású, széles látókörű, emberséges, sokoldalú, szerény tanárai voltak a polgári iskolából továbbfejlesztett Deák téri evangélikus leánygimnáziumnak. Volt kollégájuk, dr. Martos Józsefné Sztrókai Piroska segített, hogy Önöknek hitelesen méltathassam tevékenységüket.

Jeszenszky Ilona tanárnő magyart, történelmet, földrajzot, míg dr. Zelenka Margit tanárnő magyart, történelmet, németet, filozófiát tanított.

Margó néni nagyszülei a felvidéki Selmecbányán családostul — sok más polgárral együtt — a környéki erdőkben találtak menedéket az 1848/49-es magyar szabadságharc dühödt ellenségeinek öldöklései elől.

Lilla nénit, a Pozsony melletti Monorban működő evangélikus polgári iskola tanárát pedig 1919 nyarán űzték ki otthonából a csehek.

Megélt, eleven fogalom volt számukra az üldöztetés és a szabadságvágy. A szülői házból magukkal hozott hazaszeretet érzése pedig egész tanári pályájuk meghatározó vonásává vált.

A két tanárnő szoros barátságban volt egymással, életük utolsó szakaszában ebben a házban laktak, itt a földszinten. Együtt alakították meg iskolájukban a Szép Magyarsággal Beszélők Egyesületét, a SZEMBÉ-t, mely a maga idejében, az 1920-as években életformáló erőt, figyelmeztetést kívánt nyújtani. Kevésbé kedvező körülmények között, mint azt ma tehetik nyelvművelőink, szívósan nevelték tanítványaikat a szép magyar beszédre és kiejtésre, magyar szókincsük bővítésére. (Eredményes munkájukról a Magyar Tudományos Akadémia Magyarosan c. folyóirata is elismerően számolt be 1938-ban.) Dr. Zelenka Margit konokul ismételgetett mondata: nyelv lehet nép nélkül, de nép nem lehet nyelv nélkül.

Iskolai múzeumot létesítettek a tanulók falukutató, néphagyományt gyűjtő munkájából.

Jól ismerve a történelmi és irodalmi vonatkozásokat, a két tanár 1936 nyarán felkereste a hazánk számára oly gyászos emlékű Kufstein várát, hogy az ott rabságot szenvedett magyar hazafiak emléke előtt fejet hajtsanak. Az időközben börtönmúzeummá szelídült Császártoronyban csak Rózsa Sándor volt az egyedüli, említésre méltó, bilincsbe vert magyar fogoly. Sehol egyetlenegy emlékeztető jel a Martinovics összeesküvés vagy az 1948/49-es magyar szabadságharc súlyos várfogságban sínylődő rabjaira. Ekkor határozták el, hogy gimnáziumuk mint leányiskola, emléket állít gr. Teleki Blankának és Lővey Klárának, e két lánglelkű honleánynak és nőnevelőnek.

A SZEMBE diákköri ülésén azonban már kiszélesedett a feladat. A kitűzött cél a Kufsteinben szenvedett magyar hősök adatainak összegyujtése emlékkönyvbe, és emléktábla állítása a börtön falán.

1937-ben a feladatot teljesítették, és nagy szimpátiával zászlódíszben várta a város az iskola tanárait és diákjait az emléktábla avatásakor. Pedig akkor ezt itthon sem volt könnyű megoldani.

Lelkes szervező, a nehézségektől vissza nem riadó, elveihez hűséges, iskolájához még a legnehezebb években is ragaszkodó tanár volt Jeszenszky Ilona és Zelenka Margit. Ezt a jóért, a szépért, igazságért való lelkesedést igyekeztek tanítványaikba is beoltani, akik az évek múlásával is felkeresték őket ebben a házban.

Lilla néni és Margó néni szelleme, munkája a mai napig hat. Használják tanáraink a Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban is, mint sok más iskolában, a kufsteini rabok emlékkönyvét az oktatásban. Ha végigolvassuk e könyvecskét, kiderül, hogy két hullámban kerültek a kufsteini várbörtönbe magyar hazafiak.

Először az 1793/95-ös francia forradalmi eszmék rajongói, akik hazánknak ettől reméltek jobb jövőt, akik alkotmányos, független Magyarországot akartak.

A második hullám 1850-ben volt, a forradalom és szabadságharc bukása után. (Ezért is avatjuk e táblát az 1848-as ünnepkör keretein belül.) A harcoló szabadságharcosokat és a hazafias ügyek áldozatkész támogatóit egyaránt súlyosan büntették. Nehéz vasban töltötték fogságukat, iszonyú körülmények között, hideg, nyirkos cellákban. Elég volt az is ehhez a súlyos büntetéshez, hogy valaki szimpatizáljon a nemzeti üggyel. Síkabonyi Angyal Antal is ilyen volt, akinek neve az emléktáblán névsor szerint az első helyen áll. Dédapja volt ő Sztopa Gyulánénak, aki most körünkben van. Magdika mesélte, hogy dédapjának Bécsben patikája volt. Amikor hírét vették ott Bécsben, hogy a szabadságharc elbukott, összehívta halotti torra a Bécsben élő magyarok társaságát. Ez a tett elegendő volt ahhoz, hogy ő is Kufsteinbe kerüljön, ahonnan súlyos betegen került haza.

A magyar szabadságharcosoknak a harmadik nagy hulláma jó 100 évvel később, 1956 után töltötte meg újra a börtönöket, most már nem Kufstein, Spilberg és Munkács kazamatáit, hanem az itthoniakat. Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. jubileumi évének márciusában így kapcsolódik össze 1956, 1848 és 1789 szabadságmozgalmainak és hősei emlékének ápolása.

Meg kell emlékeznem Beke Jánosról, az 56-os Szövetség titkáráról, akinek szívós, kitartó szervező munkája nélkül ma nem avatnánk emléktáblát e helyen. Ö terjesztette az iskolákban a Kufstein emlékkönyvet is. Sajnos nem élhette meg ezt a napot, de lélekben biztosan velünk van.

Köszönet illeti a Hadtörténeti Múzeumot és a Nemzeti Kegyeleti Bizottságot, hiszen a táblaállítást és költségeit magukra vállalták.

Most, amikor tisztelettel adóztunk a két tanárnő emléke előtt, mindazokat a nevelőket, szülőket és elődöket is megtiszteljük, akik jó magyaroknak nevelték tanítványaikat, gyermekeiket, akik lelkierőt, bátorságot, tartást adtak neveltjeiknek.

Isten áldja meg őket!

Tanítjuk, hogy keresztet készakarva senki se szabjon vagy válasszon magának. Hanem amikor megkapjuk, hordozzuk el türelemmel. De az is igaz, hogy kereszthordozásunkkal semmi érdemet nem szerezhetünk. Elég róla annyit tudnunk, hogy Isten jótetszése ezzel akar hasonlóvá tenni a Krisztushoz.

*

Minden azon fordul meg, hogy bízni tudjunk a mi szerető Urunkban, a Krisztusban, s igéjét igaznak tartsuk. Megpróbáltatások közepette se csüggedjünk, hanem vigasztaljuk magunkat. Hiszen nem juthat örömhöz az, aki előbb nem szenvedett.

*

Isten abban tökéletes, hogy gonoszságunkat, fogyatékosságunkat, bűneinket és tökéletlenségünket eltűri és megbocsátja, — hogy mi is így tegyünk testvéreinkkel.

*

Isten gyermekei nem menekülnek a gonoszoktól, sőt keresik, hogy segítsék őket. Mert nemcsak maguk akarnak a mennyországba jutni, hanem mindent elkövetnek, hogy magukkal vigyék a legbűnösebbeket is.

(Luther Márton)

Kertész Botond

Két nemzet bölcsőjénél – szlovák evangélikusok a 19. században

(Második, befejező rész)

Az evangélikus egyház kettészakadása, 1849-1867

A forradalom és szabadságharc szakítópróbáját kiállta egyházunk. Bár fenyegetett a nemzeti alapon bekövetkező egyházszakadás veszélye, egyházunk egységét megőrizve, nagy többségében hűséges maradt a szabadságharc alatt országához. A szabadságharc leverése után azonban a feszültségek tovább növekedtek.

Az evangélikus egyház addig élvezett autonómiáját a szabadságharc leverése után elveszítette. 1849 szeptemberében betiltották az egyházkerületi és egyházmegyei gyűlések megtartását. 1850. február 10-én jelent meg Haynaunak az az ideiglenes rendelete, amely az ostromállapot idejére szabályozta az egyház működését. A választott püspökök helyére (akik közül három ellen hadbírósági eljárás is folyt) adminisztrátorokat neveztek ki. A kerületi felügyelői tisztséget megszűntették, és csak a gyülekezeti konventek tanácskozásait engedélyezték királyi biztos jelenlétében. A középiskolák számára előírták az osztrák iskolarendszer átvételét. Ennek színvonalát a protestáns gimnáziumok nem tudták teljesíteni pénz híján, ezért több-kevesebb időre középiskoláink elveszítették nyilvánossági jogukat, azaz nem adhattak ki államilag elismert bizonyítványokat. 1851-ben a népiskolákat a németesítő törekvések jegyében „reformálták" meg.

Az ostromállapot 1854-ig tartott. Albrecht főherceg, kormányzó új rendelete a gyülekezeti konventeken már nem írta elő királyi biztos jelenlétét. Az egyházkerületi közgyűlések újra indulhattak, amelyeket a püspök vezetett és királyi biztos is ellenőrzött. A lelkészek választását a helytartótanácshoz is be kellett jelenteni, amely azt hat héten belül hagyhatta jóvá. Ezzel akadályozták meg azt, hogy a szabadságharc után várfogságra ítélt lelkészek szabadulásuk után visszatérhessenek parókiáikra. Az iskolák területén azonban szigorodott a helyzet: a tanárokat igazolási eljárásnak vetették alá 1848-49-es tevékenységük kapcsán, és a középfokú oktatás nyelvévé a németet tették.

A még mindig ideiglenesnek tekintett helyzet megoldására 1855-ben 9 „bizalmi férfiút", köztük öt evangélikust hívtak Bécsbe, hogy az egyházalkotmány tervezetét megvitassák velük. A meghívottak – köztük Karol Kuzmány – a tervezetet visszautasították. 1856 augusztusában azonban mégis megjelent a törvényjavaslat („Entwurf") amelynek legfőbb intézkedése egy egyházi főtanács felállítása volt, amelynek tagjait az uralkodó nevezi ki, és intézkedik többek között a lelkészválasztások és a zsinati törvények jóváhagyásáról. Az egyházkerületek a javaslatot megvitatták, az evangélikusok elfogadhatónak tartották, ha az egyházi főtanács jogkörét jelentősen szűkítik. Végül mind a négy egyházkerület visszautasította, a dunáninneni kerületben éppen a kinevezett adminisztrátor, Chaluopka János szavazata döntött az elutasítás mellett. A szlovák evangélikusok egy része azonban támogatta az Entwurf intézkedéseit.[1]

Mint ismeretes, 1849 után a „nemzetiségek azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül". A szlovák nemzeti mozgalom számára is csalódást jelentett az abszolutizmus első évtizede. A szabadságharc leverésében fegyveresen résztvevő Hurbant és Štúrt rendőri megfigyelés alá helyezték. Mindketten visszavonultak az aktív politizálástól, Hurban visszatért hlubokai gyülekezetébe. Kollár és Kuzmány viszont Bécsben maradhattak: Kollár a szláv nyelvek professzora lett a bécsi egyetemen, Kuzmány pedig az újszövetségi exegézis tanára lett a bécsi teológiai intézetben. Kollár újságot adhatott ki Slovenské Noviny címmel. A centralizáció sem a politikai, sem a nyelvi törekvéseknek nem kedvezett. Előrelépés volt, hogy a megyei közigazgatásban is engedélyezték a szlovák nyelv használatát. A szlovák irodalmi nyelv ügyében haladást jelentett, hogy 1851-ben Hurban, Hodža és Štúr Pozsonyban találkozott a nemzeti mozgalom katolikus képviselőivel, ahol a Štúr-féle irodalmi nyelv kodifikálásában és Hodža javaslatára a helyesírás korszerűsítésében egyeztek meg. A következő évben jelent meg egy „Rövid szlovák nyelvtan" Martin Hattala tollából. A szlovák nemzeti mozgalom ügye tehát lassan haladt előre.[2]

Az 1859-60 évi pátensharc fordulópontnak tekinthető egyházunk történetében a magyar-szlovák kapcsolatok szempontjából. A pátens következményeként átmenetileg megbomlott az evangélikus egyház egysége, és 1867-ig egy részben nemzetiségi alapon szerveződő külön egyházkerület működött.

Az 1856. évi Entwurf után a bécsi kultuszminisztérium egy határozott lépéssel óhajtotta megoldani a magyarországi protestánsok egyházkormányzatának ügyét. 1859. szeptember 1-jén az uralkodó pátenst (császári nyíltparancs) bocsátott ki az új protestáns egyházalkotmány bevezetésére. Az Entwurf leginkább sérelmezett részét, a protestáns főtanácsot megszűntette a pátens. Hat-hat egyházkerület felállítását rendelte el, és az iskolai autonómiát kivette az egyházak kezéből. Az egyházi törvényeket a zsinatok hozzák meg, azonban törvényjavaslatot csak az uralkodó tehet, és a törvényeket ő is erősítheti meg. Az egyházak csak indítványozhatták a törvényjavaslatokat. Mindemellett a legsérelmesebb az volt, hogy a kormány ezúttal nem tervezetet mutatott be, vagy javaslatot tett, hanem végrehajtandó törvényt bocsátott ki a protestánsok számára. Ez pedig az önkormányzat végét jelentette még akkor is, ha a pátens úgy fogalmazott, hogy a végleges egyházi rendet a zsinatok fogják megállapítani.[3]

A pátens egy nappal később kelt végrehajtási utasítása felszólította a protestánsokat, hogy az új egyházkerületek szervezését kezdjék meg. Ennek ellenére a régi egyházkerületek ültek össze, legelőször a tiszai egyházkerület, amely szeptember 27-29-én kérte a pátens végrehajtásának felfüggesztését és a zsinat azonnali összehívását. Ugyanígy döntött a dunántúli egyházkerület is, a többi egyházkerület közgyűlését azonban megakadályozta az a leirat, amely törvénytelennek és ezért azonnal feloszlatandónak mondta ki a régi egyházkerületek szerint tartott közgyűléseket. Ennek ellenére a bányai egyházkerület megkísérelte megtartani közgyűlését december 15-én, ahol a felső-magyarországi és a délvidéki egyházmegyék küldöttjei nem vettek részt. A gyűlést még az érdemi határozathozatal előtt feloszlatták.

Az egyházkerületek ellenállása miatt először gyülekezetek, majd egyházmegyék kezdtek el szerveződni, korabeli kifejezéssel „koordinálódni" a pátens rendelkezései szerint. A sort a Zólyom megyei Alsó- és Felsőlehota gyülekezete nyitotta meg.

Az egyházmegyék közül Zólyom, Nyitra és a Bács-szerémi egyházmegye koordinálódott, Gömörben, Nógrádban, Barsban és Hontban pedig nagy harc alakult ki a pátens elfogadásának kérdésében. Az év végéig végül hét egyházmegye szerveződött meg a 37 evangélikus egyházmegyéből a pátens szerint. Hiába nevezett ki a kormány hat evangélikus püspököt, ezeknek nem sikerült egyházkerületeiket megszervezni. A kormány fokozta a nyomást: Zsedényi Edét és Máday Károlyt, akik a tiszai egyházkerület gyűlésén a leghatározottabban nyilatkoztak a pátens ellen, perbe fogták és börtönbüntetésre ítélték. A pátens pártolói – akik szinte kivétel nélkül evangélikusok voltak – a Protestantische Wochenblatt-ban és az Evanjelické Cirkevné Noviny-ban agitáltak elfogadása érdekében.

Január 10-én újabb rendelet jelent meg, ami felszólította a gyülekezeteket, hogy folytassák a koordinációt. Az a gyülekezet, vagy egyházmegye, amely ezt elmulasztja, törvényen kívüli állapotba kerül. A rendelet felgyorsította a gyülekezetek koordinációját. A reformátusok közül így is csak 25 gyülekezet választotta a koordinációt. Az evangélikusok között viszont felerősítette a már korábban elindult folyamatokat, és végül 11 egyházmegye szerveződött meg 198 gyülekezettel, a koordinálódott egyházmegyéken kívül pedig még 58 gyülekezet. Ez az 535 evangélikus gyülekezet 47,85%-a, lélekszámban szintén ugyanilyen aránya volt. A hat új egyházkerület közül a pozsonyiból nyolc, a délvidéki újverbászból kettő, a dunántúli egyházkerületből pedig egy egyházmegye koordinálódott.

Az „autonomista" gyülekezek és lelkészek azonban továbbra is tiltakoztak. Az ügy kilépett az egyházpolitika köréből és országos, sőt nemzetközi politikai kérdéssé vált. Az ébredező nemzeti ellenállás felkarolta a protestánsok ügyét, több katolikus is rokonszenvéről biztosította a protestánsokat. Nemzetközi visszhangot is keltett a pátens: Anglia, mint „protestáns nagyhatalom", hivatalosan tájékozódott Bécsben a pátens körülményeiről. Harminc már koordinált evangélikus gyülekezet elvetette a pátenst. 1860 tavaszán a kormány új kormányzót nevezett ki Magyarországra, az evangélikus vallású Benedek Lajos táborszernagyot. Ő rövid tájékozódás után javasolta az uralkodónak a pátens visszavonását. A május 15-én kelt rendelet visszavonta a pátenst, megszüntette a folyamatban lévő büntetőügyeket, de a koordinált gyülekezeteket nem számolta fel. Így 1860 június 28-án a bányai és dunáninneni egyházkerület 178 koordinált gyülekezete új, patentiális egyházkerületbe tömörült és püspökévé választotta Karol Kuzmányt. Ezzel szervezetileg az evangélikus egyház 30%-a különvált és új egyházba tömörült. A helyzet 1867-ig nem változott, amikor a Kiegyezéssel létrejött új államjogi rendszer visszavonta a pátenst.

Mi történt tíz év alatt, mi okozta azt, hogy az 1849-ben elkerült szakadás 1859-ben bekövetkezett? A kutatás mai állása szerint csak hipotéziseket fogalmazhatunk meg. A pátens elfogadását ugyan döntő mértékben befolyásolta a nemzeti hovatartozás, de nem tekinthetjük kizárólagos oknak. A vélt, vagy valós magyarosítás ellen soha fel nem lépő német gyülekezetek egy része is elfogadta a pátenst: a színtisztán német ajkú soproni-felső egyházmegye is koordinálódott. Az evangélikus gyülekezeteket létükben fenyegette a pátens el nem fogadása 1860 januárja után, ilyen erőteljes nyomás 1849-ben nem nehezedett az egyházra. Bauhofer György, az 1848-ban szívvel-lélekkel a forradalmat támogató budai evangélikus lelkész például úgy vélekedett, hogy az egyházat nem szabad kitenni „Richelieu dragonádjainak"[4] az

evangélium hirdetése szempontjából csak másodlagos egyházszervezeti kérdések miatt. Bauhofer német nemzetiségű volt ugyan, de 1848-49-es múltjára való tekintettel német nemzeti elfogultsággal nem vádolhatjuk. Bauhofer György a pátens ügyében összekülönbözött kollegájával és jó barátjával Székács Józseffel, aki a pátens legkiemelkedőbb evangélikus ellenzői közé tartozott. Azonban Székács sem tartotta tartalmilag elfogadhatatlannak a pátens intézkedéseit, azzal csak akkor fordult szembe, amikor világossá vált számára, hogy a kormányzat egyoldalú törvénykezéssel akarja azt bevezetni.[5] A pátens elfogadása tehát nemcsak nemzeti kérdés volt, hiszen a benne foglalt rendelkezések még mindig jóval nagyobb autonómiát engedtek meg az evangélikus egyháznak, mint a Németországban általános konzisztoriális rendszerek.

A fentiek ellenére nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a pátens szerint szerveződő egyházközségek 1860 májusa után legnagyobb részt szlovák ajkú gyülekezetek voltak. A pátens visszavonása után már megszűnt az az állami kényszer, amellyel létüket kockáztatták volna az autonómiát választó gyülekezetek. Püspöknek is azt a Karol Kuzmányt választották, aki a szlovák mozgalom meghatározó és a kormánnyal is jó kapcsolatban lévő alakja volt. A helyzetet árnyalja, hogy az állam a Helytartótanács révén minden eszközzel támogatta a patentiális egyházkerületet. Az autonóm egyházkerületbe visszatérni óhajtó gyülekezetek közgyűléseinek döntését nem vette figyelembe, határozatukat gyakran törvénytelennek bélyegezte.[6] A szabadságharc alatt és után megfogalmazódó szlovák autonómia igények „beértek" 1860-ra. Kuzmány egyházkerülete volt ugyanis 1920-ig az egyetlen olyan szervezet, ahol szlovák autonómia – ha nem is nemzeti, hanem csak kisebbségi egyházi alapon – létrejött.

Bár a szlovák történeti munkák nem hangsúlyozzák a pátenses egyházkerület történeti jelentőségét, megerősíteni látszik feltételezésünket, hogy 1860-61-ben az evangélikus egyháztól független szlovák nemzeti mozgalom is megerősödött. 1860-ban egy rendelettervezet készült, amely 23 megyében engedélyezte volna a szlovák nyelv hivatalos használatát a magyar mellett. A rendelet végül nem jelent meg. Az 1861-ben összehívott országgyűlésbe végül nem került be szlovák képviselő. Ennek ellensúlyozására 1861. júniusában Turócszentmártonba nagygyűlést hívtak össze, amelynek mintegy 5000 résztvevője „Memorandum" címen programot fogadott el, amely kérte egy szlovák autonóm terület létrehozását. A memorandumot az országgyűlés visszautasította. Az országgyűlés feloszlatása után Ferenc József sem támogatta az önálló szlovák kerület létrehozását. 1861-ben alakult meg közadakozásból a legjelentősebb szlovák egyesület, a Matica Slovenska. Elnöke Stefan Moyses besztercebányai katolikus püspök, alelnöke pedig Karol Kuzmány lett. Nagyrőcén és Turócszentmártonban szlovák nyelvű evangélikus gimnáziumok alakultak.[7] A pátens szerinti egyházkerület megalakulása és működése tehát a szlovák nemzet mozgalom legkomolyabb sikerei idején keletkezett és működött. Nem kizárt, hogy az egyházban élvezett nemzeti autonómia közvetlen hatással volt a nemzeti mozgalom eredményeire.

Polgári állam, egyház és nemzet kapcsolata, 1867-1920

A magyar politikai elit, tanulva a forradalom és szabadságharc kudarcából és az abszolutizmus idejének politikai harcaiból, egyik első dolgának tekintette a kiegye-

zés után, hogy a nemzetiségek helyzetét külön törvényben rendezze. Az 1868. évi nemzetiségi törvény kora Európájának legliberálisabb szabályozása volt. Minden nyelvi és kulturális jogot megadott a nem magyar nyelvű magyar állampolgároknak. A nemzetiségeknek adandó politikai jogokról, az ország föderatív átalakításáról, vagy politikai autonómiáról viszont nem döntött. A huszonegyedik század elején, a monarchia sorsának ismeretében ma már úgy véljük, hogy a nemzetiségek önálló nemzetként való elismerése, az autonómia megadása talán célravezetőbb lett volna. 1868-ban ezt nem lehetett előre látni, és nem volt olyan európai minta sem, amelyet követni lehetett volna. Nem könnyítette meg a helyzetet az sem, hogy a nemzetiségek a teljes elutasítás álláspontjára helyezkedtek, ami az őszinte kiegyezést megnehezítette. A szlovák nemzeti politikusok szintén elutasították a nemzetiségi törvényt, Hurban olyan élesen fogalmazott, hogy félévi elzárással büntették.[8]

Az evangélikus egyházban a pátens utáni helyzet lezárása, a patentiális egyházkerülettel való újbóli összeolvadás okozott elsősorban konfliktusokat. A visszatérés megkönnyítése érdekében az egyetemes közgyűlés úgy döntött, hogy a pátenses gyülekezetek és lelkészeik ellen indított eljárásokat megsemmisítik, és az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes jegyzőkönyveket három nyelven fogják kinyomtatni. Ahhoz is hozzájárult a közgyűlés, hogy a szlovák nyelvű egyházmegyékben a tárgyalásokat szlovákul folytassák.[9] A negyvenes évek határozataihoz képest ez mindenképpen nagy előrelépés volt.

1874-ig nagyobb nemzetiségi konfliktusok nem is dúlták fel az egyház békéjét. Elsősorban a dunamelléki egyházkerületben állandó viták forrását jelentette, hogy néhány nemzetiségileg vegyes gyülekezet különválását a szlovák többségű egyházmegyék támogatták, az egyházkerület azonban ellenezte. Ez hatásköri viták-hoz vezetett az egyházmegyék, egyházkerületek és az egyetemes egyház között.[10] Komoly konfliktust a turócszentmártoni szlovák nyelvű algimnázium bezárása okozott. A minisztérium felhívta az egyházkerületet, hogy mint fenntartó vizsgálja ki a „hazaellenes pánszlávisztikus törekvéseket", amely a gimnázium diákjai és tanárai között is felütötték a fejüket. Az egyházkerület az alapos indoklás hiányára hivatkozva visszautasította a kérést. Az egyetemes közgyűlés is foglalkozott a miniszteri leirattal, és a kerülettel ellentétben vizsgálóbizottságot küldött ki, amely egyheti vizsgálódás után megállapította, hogy az intézményt nem bezárni, hanem átszervezni kell. Miközben az egyetemes egyház és az egyházkerület egymás határozatát bírálta, Trefort Ágoston kultuszminiszter a fenntartó egyház észrevételeit teljes mértékben figyelmen kívül hagyva, 1875. január 30-án a gimnáziumot bezáratta. Hasonló módon, szintén állami közreműködéssel záratták be a tiszai egyházkerület fenntartásában működő nagyrőcei szlovák gimnáziumot. A dunáninneni egyházkerület új gimnázium felállítását határozta el, amelyre a minisztérium nem adott engedélyt.

Az állam és az egyház közötti feszültséget tovább növelte, hogy 1882-ben a pozsonyi, illetve az eperjesi líceumból 12 tanulót kizártak titkos „pánszlávisztikus" társaságban való részvétel vádjával. A minisztérium saját hatáskörében úgy súlyosbította az ítéletet, hogy az érintett diákokat az ország valamennyi oktatási intézményéből kizárta, és az esetleg külföldön megszerzendő okleveleiket is érvénytelennek tekintette Magyarországon. Amikor a dunáninneni egyházkerület

tiltakozott a súlyos ítélet ellen, a miniszter a tiltakozást elutasította, és az egyházkerületet megrótta, hogy a hazaárulásban elmarasztalt diákok ügyében kompromittálja magát. 1882-ben döntött arról az egyetemes közgyűlés is Prónay Dezső dunántúli egyházkerületi felügyelő javaslatára, hogy a pánszlávizmus egyházi vétség legyen.[11]

Az 1880-as évek elején sajtótámadás is indult az evangélikus egyházban létező „pánszlávizmus" ellen. Ennek legjelesebb munkája Thébusz János Felvidéky álnéven, 1882-ben megjelent könyve, a „Protestantizmus és pánszlávizmus". A könyv szerint az evangélikus egyház lelkészeinek és tanítóinak egyharmada pánszláv érzelmű. A tiszai egyházkerület egyházi tisztviselőinek 60%-a, a bányai egyházkerületnek 59%-a, a dunáninneninek viszont csak a 22%-a magyar érzelmű. A Dunáninneni Eyházkerület Thébusz szerint a pánszláv összesküvés központja, Hurban tágabb pátriája. A teológiai ellentétek is élesek, Thébusz szerint Hurban minden magyarul beszélő lelkészt istentagadónak nevezett egy cikkében. A szerző szerint a pánszlávoknak csak a negyede radikális. Bár egészen pontos adatot közöl a pánszlávok kerületenkénti számáról, a definíciója meglehetősen „elnagyolt": „az érdes, úgynevezett pánszlávisztikus külső, a vadság, a korlátoltság és míveletlenség külső kinyomata ott ül az arcukon, s tisztán mutatja kilétöket"- írta le a pánszlávizmus ismertetőjegyeit Thébusz.

A pánszlávok szemére veti Thébusz, hogy minden hangos hitvédelmük ellenére hűtlenek egyházukhoz. Ruttkay Sámuel, nemrégiben pánszlávizmus miatt elítélt lelkészről azt írta, hogy elbocsátása után katolizált. Kárhoztatta egyházát, hogy nem lép fel erőteljesebben a magyarosítás érdekében, és engedi a nyílt és titkos agitációt. Nemcsak a dunamelléki egyházkerületben folyik nyílt pánszláv agitáció, hanem Szeberényi Gusztáv, bányakerületi püspök sem elég erélyes. Egyedül a tiszai egyházkerület püspöke, Czékus István lép fel határozottan, és tagadja meg a pánszláv teológusok lelkésszé szentelését.[12] Thébusz János türelmetlen és magyarosítást szorgalmazó könyve, amely még a nemzetiségi törvény liberalizmusát is éles kritikával illette, semmiképpen nem szolgálta az egyházban lévő nemzetiségi feszültségek békés és megfelelő megoldását.

Az egyetemes egyház már 1868-ban elhatározta zsinat összehívását. Kezdetben konszenzus övezte a javaslatot, aztán egyre többen ellenezték. Az egyházkerületek féltették önállóságukat, és a szlovákok is úgy gondolták, hogy a zsinati törvények csorbítani fogják szabadságukat. 1891-re végül három egyházkerület úgy döntött, hogy zsinattartásra kérnek engedélyt az uralkodótól. A szlovák kérdésben már régóta megosztott dunáninneni egyházkerület úgy szavazott, hogy a zsinaton nem vesz részt. Püspöke, az 1890-ben megválasztott Baltik Frigyes volt liptói esperes azonban kijelentette, hogy a zsinaton részt fog venni. A kerület ellenállása ismét az egyház egységét veszélyeztette. Az árvai és turóci esperesség a végsőkig ellenállt: megkérdőjelezték a püspöknek azt a jogát, hogy s zsinati meghívókat az egyházmegyék „megkerülésével" közvetlen a gyülekezeteknek küldte el. A közgyűlésen a püspök ellen bizalmi szavazást kezdeményeztek. Szlovák kérdésben az egyházkerületben eddig mindig 5:3 arányban szavaztak az egyházmegyék: a több mint 90%-ban szlovák lakta Árva, Liptó, Nyitra, Trencsén és Turóc rendre leszavazta a német többségű pozsonyi, pozsonyvárosi és mosoni egyházmegyét. Félő volt, hogy a püspök ezúttal kisebbségben marad. Baltik Frigyes volt egyházmegyéje,

Liptó azonban a püspök maradása mellett szavazott. A szavazategyenlőség miatt pedig az egyházmegyei elnökség, azaz a püspök és kerületi felügyelő szavazata döntötte el, hogy a kerület végül is képviselteti magát a zsinaton.

A zsinat néhány határozata valóban sértette a szlovákok (és németek) érdekeit. Szimbolikus jelentőségű volt az a rendelet amely tiltotta az egyházközségek nyelvszerinti hivatalos elnevezését. (Így lett például a pesti szlovák gyülekezetből Kerepesi úti evangélikus egyházközség.) Tiltakozást váltott ki amikor a magyar király, magyar nemzet, vagy magyar haza elleni izgatást egyházi vétségnek nyilvánította a zsinati törvény. Az pedig néhány küldött lemondását váltotta ki, amikor a zsinat úgy intézkedett, hogy az egyházi bíróságok az állami hatóságoktól függetlenül akkor is folytathatják eljárásukat, ha a büntetőügy egyébként polgári büntetést is vonna maga után. Jóhiszemű alkalmazás esetén a fenti törvényekben egy polgári államban nem lehetne semmi kifogást találni. A jóhiszemű szlovákok attól tartottak, hogy az új törvények segítségével minden jogos szlovák nemzeti törekvést is izgatásnak fognak minősíteni, és ennek megfelelően járnak majd el. A törvény rosszhiszemű ellenzői pedig az egyházban addig az autonómia örve alatt viszonylag szabadon folytatott nemzetiségi izgatás lehetőségének megszűnésétől féltek. A mindkét részen kialakuló szélsőségek sajnos egyik eshetőséget sem zárták ki. A kormány a törvényeket igen gyorsan, egy hónap alatt szentesítette, remélve, hogy az evangélikus egyházon belül megszűntetheti a nemzeti feszültségeket.

A dunáninneni egyházkerület megosztottságát azonban nem orvosolták a frissen meghozott törvények. Az 1893-ban tartott tisztújításokon a „magyar érzelmű" kerületi tisztviselőket leváltották, az egyházkerület székhelyét, azaz pénztárát és levéltárát a német többségű Pozsonyból Liptószentmiklósra helyezték át. A három kisebbségbe került egyházmegye - Pozsony, Pozsonyváros és Moson – az egyetemes közgyűléshez fordult, kérve, hogy „más kerületekbe való beosztás útján jelenlegi helyzetéből szabadítsa meg." Az egyetemes közgyűlés, élve frissen szerzett jogával, az egyházkerületek beosztásának megváltoztatását készítette elő egy bizottság kiküldésével, hivatalosan a kerületek arányosabbá tétele érdekében. A bizottság tervezetét csak az egyházkerületekkel közölte, de csak a tiszai egyházkerület fogadta el. A kerületi közgyűlés a tervezetet – a javaslatot előadó Győry Elek, a budapesti ügyvédi kamara elnöke – indítványára áttette a zsinat elé. Az ügyről való szavazás előtt az érintett szlovák egyházmegyék képviselői lemondtak hivatalukról. Győry Elek nem is tagadta, hogy a rendelkezés fő célja az öt dunáninneni egyházmegye egymástól való elválasztása. A javaslatot végül 46:29-es aránnyal fogadták el a küldöttek. Moson, Pozsony, Pozsonyváros, Nyitra és Liptó kisebb része maradt a kerületben, és ide került még Fejér-Komárom, Bars, Hont és Nógrád. A bányai egyházmegyéhez került Turóc, a Tiszai egyházkerületbe pedig Árva és Liptó nagyobb része. Az egyházkerületek így valóban arányosabbak lettek, de a történetileg kialakult egységeket erőszakosan megbontották, a Bányai egyházkerület egy része pedig „enklávéként" ékelődött be a dunáninneni egyházkerületbe.[13]

Kérdéses, hogy mennyire döntött szabadon az evangélikus egyház amikor zsinatán a szigorító törvényeket meghozta, és végrehajtotta az „arányosítást". Kétségtelen, hogy nagy nyomás nehezedett az evangélikus egyházra a közvélemény és a kormányzat részéről, mint ezt már korábban, a szlovák gimnáziumok bezárásánál láthattuk. Ez a külső nyomás csak tovább élezte az egyházon belül

már meglévő konfliktusokat. Bár volt „megfelelési kényszer" az egyházon, főleg a zsinaton, hiszen annak törvényeit elvileg az uralkodó, gyakorlatilag a kormány hagyta jóvá, azért nem szabad csak némely magyarosító törekvések kinyújtott karját látnunk a zsinatban. A zsinatra, egységes egyházi törvénykezésre már régóta nagyon nagy szükség volt. Az egyházi törvények megerősítették és továbbra is biztosították az egyházközségeknek népiskolájuk nyelvének megválasztási jogát, az anyanyelvi istentiszteletet és anyanyelvi hitoktatást. A közvélemény és a politika nyomását azonban lehetetlen volt teljesen kizárni a zsinati törvénykezésből.

A zsinattal lezárult az egyházon belüli nemzetiségi küzdelem leghevesebb időszaka. A továbbiakban néhány egyházi bírósági per, vagy magyarosítónak vélt egyházkerületi, illetve egyetemes javaslat borzolta a kedélyeket, és adott alkalmat sajtóbeli polémiákra. A polgári társadalom intézményrendszerével párhuzamosan kiépültek a szlovák nemzeti politika polgári, egyháztól független intézményei is. Megalakult a Szlovák Nemzeti Párt, amely kezdetben bojkottálta a választásokat, majd a századfordulótól kezdve képviselőket juttatott az országgyűlésbe. Helyi, egyháztól független egyesületek alakultak és virágoztak, amelyek a szlovák nemzeti irodalmat és kultúrát zavartalanul ápolhatták. Újságok, könyvek jelentek meg, jelentős részben külföldi, elsősorban cseh segítséggel.[14]

Az egyházba be-begyűrűző nyelvharc nem tett jót az evangélium ügyének. Raffay Sándor írta a századforduló idejéről visszaemlékezéseiben, hogy a pánszlávizmus igaztalan vádja tett néhányakat valóban pánszlávvá. A nemzetiségi kérdést emlékei szerint könnyű volt felszítani, de annál nehezebb elcsendesíteni.[15] Az evangélikus egyház a magyarosításból igyekezett kimaradni. Legnagyobb egyházkerületében püspök lehetett Szeberényi Gusztáv (1880-1890-ig) és a megválasztása után pár hónappal elhunyt pesti szlovák lelkész, Bachát Dániel is. Mindketten azt az áthidaló nézetet képviselték, amely talán a szlovákok többségét jellemezte: szlovák nyelvük, kultúrájuk és evangélikus hitük megőrzése mellett akartak magyar hazájuk hűséges állampolgárai maradni.

A Szeberényi családban generációkon keresztül megfigyelhető ez a törekvés. A már említett Szeberényi János, aki 1834-1850-ig volt Selmecbányán a bányai egyházkerület püspöke, nem tudott jól magyarul. Ennek ellenére a felügyelete alatt álló selmeci líceumban gondoskodott arról, hogy a lelkészjelöltek mind szlovák, mind magyar nyelvből rendesen felkészüljenek szolgálatukra homiletikai gyakorlatok révén. 1848-as helytállásáról már fentebb írtunk. Az őt kihallgató császári tiszt meg is kérdezte: hogyan lehetett egy ilyen jó szlovák a Kossuth-féle rebellió támogatója.[16] Szeberényi János fiát, Gusztávot 1880-ban Békéscsabai lelkészként választotta püspökévé a bányai egyházkerület minden idők legszorosabb választásán, mindössze egyetlen szavazattal. Egyházkerülete élén igyekezett a zsinat elhalasztásán munkálkodni, mert félt, hogy az ott óhatatlanul felszínre kerülő nemzeti ellentétek ismét egyházszakadáshoz vezetnek. Bár püspöki jelentésében állította, hogy az egyházkerületben már évek óta magyarul folyik az ügyintézés, szlovák lelkészeivel és gyülekezeteivel szlovákul levelezett. A magyarosítást nem támogatta, de a szélsőséges szlovák törekvések mellé sem állt oda.[17] Hasonló szellemben folytatta munkásságát fia, Szeberényi Lajos Zsigmond, akik Békéscsabán volt esperes-lelkész. Jól látta az erőltetett magyarosítás egyházellenes voltát, amikor egy röpiratában arról írt, hogy egy egyháztag így panaszkodott: „Lelkészünk

nem engedi, hogy tótok maradjunk, hát leszünk szociáldemokraták." A Békés megyei viharsarok kialakulására és máig ható egyházromboló tevékenységére gondolva lehetett igazság Szeberényi figyelmeztetésében. Ő fogalmazta meg talán a legszebben a nemzetiségi kérdésről azt az álláspontot, amelyet családja mindig is képviselt: „Lássuk be, hogy hazai egyházunkban lehet valaki jó magyar, jó tót és jó német, azért hű tagja az evangélikus egyháznak, hű tagja az egységes politikai magyar nemzetnek."[18]

A szlovák nemzeti politika hullámvölgybe került a világháború kitörése idején. A Szlovák Nemzeti Pártot belső meghasonlás gyengítette, az országgyűlésbe egyre kevesebb képviselőt sikerült bejuttatniuk.[19] A kérdés mai kutatója 6-8000 családra becsüli azt a réteget, amely a szlovák nemzeti mozgalom igazán aktív és radikális rétegét képviselte.[20] Ismerjük történelmünket, és tudjuk jól, hogy nem a csendes többség, hanem külső támogatással, a vesztes világháborút, a forradalmi korszak bénultságát és a külső hatalmak rövidlátó támogatását kihasználva a radikális többség akarata győzött. A történeti Magyarország északi vidékei elszakadtak és a Csehszlovákia nevű új államalakulat részévé váltak. Országunk, és ezzel együtt evangélikus egyházunk is darabokra szakadt.

Összefoglalás helyett

A 19. századi polémiákban szlovák és magyar oldalról egyaránt elhangzott a vád: az evangélikus egyházat, annak autonómiáját az egyház feladatával összeegyeztethetetlen politikai célokra használják fel. A vádak – mindkét részről – gyakran igazak voltak. Gondoljuk meg azonban, hogy az egyház sohasem élt légüres térben, egyszerű tagjait, lelkészeit, egyházi és világi vezetőit egyaránt befolyásolta, befolyásolja a „világ". A 19. században a lelkészek, tanárok, világi tisztségeket betöltő földbirtokosok igen exponált helyzetben voltak. Lelkészek és tanárok voltak a szűk értelmiségi, „véleményformáló" réteg legbefolyásosabb tagjai, mivel a kor mindenkihez egyformán elérő, „médiája", a katedra és a szószék állt rendelkezésükre. Nem volt könnyű eldöntetni, hogy a „politika" meddig befolyásolhatja az egyház működését anélkül, hogy annak lényegi feladatát veszélyeztesse. Jelenlegi ismereteim szerint úgy látom, hogy az evangélikus egyház ugyan követett el hibákat, de a politika világánál általában nagyobb empátiával és hatékonysággal tudta kezelni a nyelvi-nemzetiségi konfliktusokat.

Krisztus Urunk missziói parancsa szerint az egyháznak az evangélium hirdetése a feladata. E szerint bármely nemzet történelmében, kultúrájában, kialakulásában és fejlődésében való részvétele nem feladata az egyháznak; evangélikus hitünknek és nemzeti érzelmünknek semmiféle kapcsolatban sem kell lennie egymással. Talán mindannyian érezzük, hogy ezt ilyen sarkalatosan nem jelenthetjük ki. Manapság a „kultúrprotestáns" jelző inkább negatív tartalmú, a „történelmi egyház" meghatározáshoz viszont ragaszkodunk. Történelmünk meghatározója evangélikus identitásunknak, része hitünknek. Nemzeti és egyházi identitásunk viszonyának tisztázása ezért lehet fontos.

Mint láttuk, az a történelmi evangélikus egyház, amelynek tagjai vagyunk, három (ha a kis létszámú vendeket is számításba vesszük, négy) nemzetnek is otthont adott. Legélesebb szembenállás szlovákok és magyarok között alakult ki. Ez a szembenállás ma szinte feloldhatatlannak tűnik nemzeti azonosságtudatunk súlyos

csorbulása nélkül. Nem tudjuk elképzelni, hogy Jan Kollár minden további nélkül emléktáblát kapjon Deák téri evangélikus templomunk falán. A nemzeti szempontból talán kevésbé érzékeny 18. század történelmi személyisége, Hajnóczy József már kapott háromnyelvű emléktáblát abban a szlovák kisvárosban, Modorban, amelyet a szlovák nemzeti emlékezet „Štúr városaként" tart számon.

Közös evangélikus hitünk segíthet abban, hogy egyházként és egyháztagokként oldjuk a gondolkodásmódjában és habitusában hozzánk talán legközelebb álló szomszéd nép, a szlovákok iránti ellenérzésünket. Éppen a közös hitünk megtartásáért vívott közös küzdelmeink emléke az a kapocs, ami ma is összeköthet minket, és segítheti a két nép közeledését is. Egyszer talán büszkék leszünk arra, amit most szégyellünk: ennek a kis magyarországi evangélikus egyháznak volt annyi szellemi tőkéje, hite, kitartása, kimagasló személyisége, hogy két nemzet megalkotásában is meghatározóan vett részt. Bízom benne, hogy egyszer a jövőben – valószínű a távolabbi jövőben – éppoly büszkék lesznek a Szlovákiában élő evangélikusok Berzsenyire, vagy Kossuthra, mint a Magyarországon élők Kollárra, vagy Štúrra. Meg kell vallanom, ez most még nekem sem sikerül.

Jegyzetek

[1] ZSILINSZKY MIHÁLY: A magyarhoni protestáns egyház története. Bp. 1907. 676-689
[2] KOVÁČ, 118-121
[3] ZSILINSZKY, 687-689
[4] FABINY TIBOR: Kincs a cserépedényben. Bauhofer György élete. Bp. 2002. 70-71.
[5] ELEK LÁSZLÓ: Székács József. Gyula, 1994. 99
[6] GUÓTH EMIL: Az evangélikus egyházkerületek 1894. évi területi átrendezése. in: Protestáns Szemle, 1999/1. (továbbiakban: GUÓTH) 22-23
[7] KOVÁČ, 122-129
[8] KOVÁČ, 130
[9] GUÓTH, 23
[10] uo. 24
[11] uo. 26.
[12] FELVIDÉKY [Thébusz János]: Protestantizmus és pánszlávizmus. Bp. 1882.
[13] GUÓTH, 30-37
[14] KOVÁČ, 129-135
[15] RAFFAY SÁNDOR: Magamról. Kézirat, EOL
[16] KERTÉSZ, 2001
[17] KERTÉSZ BOTOND: Szeberényi Gusztáv püspöki működése. In: Lelkipásztor, 2002/2. sz.
[18] SZEBERÉNYI LAJOS ZSIGMOND: Gondolatok és elmélkedések a Csipkay-féle javaslat felett. Békéscsaba, 1906.
[19] KOVÁČ, 147-154
[20] ÁBRAHÁM BARNA: A szlovák nemzetté válás néhány kérdése. In: Nemzeti és regionális identitás Közép Európában. 143

Ittzés Gábor

Szavazás a lelkészi munkaközösségekben 1984 őszén
Dóka Zoltán Nyílt levelével kapcsolatban

2004. augusztus 26-án Budapest-Kelenföldön az Ordass Lajos Baráti Kör és a Fraternitás Lelkészegyesület tagjai együtt emlékeztek meg Dóka Zoltán 1984-es Nyílt levelének 20. évfordulójáról. Az ekkor tartott előadásom[1] bevezetésében utaltam arra, hogy a lelkészi munkaközösségekben 1984 őszén a Nyílt levéllel kapcsolatban tartott szavazásokkal[2] külön tanulmányban kellene majd foglalkozni. Előadásomban — emlékezetem szerint egy rövid mellékes megjegyzésben — említettem azt is, hogy ez a munka terveim között szerepel. Akkor ugyanis már egy ideje érlelődött bennem a gondolat, hogy fel kellene dolgozni a Nyílt levél hatásának „utórezgései" között kétségtelenül fontos és a kor kórtüneteiből sokat eláruló eseményt. Mostani dolgozatommal ezt az akkor nem konkretizált feladatot szeretném teljesíteni.

* *

1/. A Nyílt levéltől a vele kapcsolatos szavazásokig

A Nyílt levél 1984. július 10-i postára adása (a németországi Kuchenban) és a szeptember/október fordulóján megtartott rendkívüli LMK ülések között történtek elemzése és kiértékelése nem feladata ennek a dolgozatnak. Az összefüggések miatt azonban talán mégsem haszontalan legalább jelzésszerűen utalni a legfontosabb eseményekre, ill. tényekre.

A Lutheránus Világszövetség VII. nagygyűlése előtt kapták meg a címzettek[3] a Nyílt levelet, amely különböző, hivatalos és nem hivatalos csatornákon keresztül terjedt a nagygyűlés résztvevői, a hazai egyházi emberek, ill. a külföldi sajtó képviselői között. - Káldy Zoltán a nagygyűlés idején tett nyilatkozatában megígérte, hogy a gyűlés után sor kerül a Nyílt levélben felvetett kérdések megtárgyalására.[4] - Dóka Zoltán augusztus 21-én hazaérkezett.[5] - Augusztus 30-i hatállyal felfüggesztették szolgálata alól[6], amit azonban Dóka nem fogadott el. - Az

---

[1] Ittzés Gábor: A segélykiáltás kairosza:1984 - A Nyílt levél 20. évfordulójára, in: Keresztyén Igazság Új folyam 63. szám, 12-16. l.

[2] A témához vö. Ittzés Gábor: Gondolatok egyházunk helyzetéről - a Dóka-levéllel kapcsolatban az LMK üléseken lezajlott szavazások után in: Keresztyén Igazság Új folyam 53. szám 35-38. l.

[3] A Végrehajtó Bizottság nem minden tagjának a címét tudta Dóka Zoltán; így csak az általa ismert címekre küldte el levelét Kuchenből. (*Dóka Zoltán személyes közlése - I. G.)*

[4] Az elnökválasztás előtt tartott sajtóértekezleten Káldy egy nyilatkozatot olvasott fel. Ebben - többek között - ez áll: „Ich hoffe, dass wir zu einem späteren Zeitpunkt die Diskussion über alle Probleme aufnehmen können, die in letzter Zeit in Bezug auf die Theologie der Diakonie aufgetaucht sind". (*Terray László magángyűjteményéből. - Terray László kiegészítő közlése: „Köztudomású, hogy ezt a nyilatkozatot Dahlgren fogalmazta Káldy számára, és ezt be is vallotta, de Káldy olvasta fel." A nyilatkozat felolvasása után Káldy „elment, tehát kérdésekre nem volt lehetőség.")*

[5] Dóka Zoltánné: Emlékezetes hónapok in: Keresztyén Igazság Új folyam 63. szám, 10. l.

[6] Nem voltam egyedül - Beszélgetések az evangélikus közelmúltról II. kötet, MEVISZ, Budapest, 1999. 129. l. (Ifj. Zászkaliczky Pál Dóka Zoltánnal készített interjújában, a 48. sz. jegyzetben.)

Evangélikus Életben megjelent a Megteologizált árulás c. cikk[7], majd Káldy Zoltán írása: Ti én örömöm és én koronám[8]. Mindkettő kemény támadás Dóka Zoltán ellen. - Szeptember 24-én esperesi értekezletet tartottak Budapesten.[9] Ezen Nagy Gyula hosszú előadásban foglalkozott az LVSZ budapesti nagygyűlésével, Káldy Zoltán pedig a „Dóka-üggyel". Az esperesek megkapták a Miklós Imre ÁEH elnök és Dóka Zoltán között folyt „beszélgetésről" — nyilvánvalóan az ÁEH által — készített feljegyzést. Az esperesi kar nyilatkozatot fogadott el (!?), amelyben elutasították Dóka Zoltán Nyílt levelét, és lényegében hitet tettek az egyházvezetés és a diakóniai teológia mellett[10]. Az egyházvezetés elrendelte, hogy egy héten belül minden egyházmegyei LMK-ban tartsanak titkos szavazást, amelyen a lelkészeknek a következő három kérdésre kell válaszolniuk: „1. Elítélik-e Dóka Zoltán akcióját? 2. Elutasítják-e a levél tartalmát? 3. Bizalommal vannak-e az egyházvezetőség

---

[7] Evangélikus Élet 1984. szeptember 2. - Vö. ehhez: Dóka Zoltán: Helyreigazítás in: Keresztyén Igazság Új folyam 35. szám 32-34. l. és Testvéri levélváltás in: Keresztyén Igazság Új folyam 35. szám 31-32. l.

[8] Evangélikus Élet 1984. szeptember 16.

[9] Az esperesi értekezleten történtekre az LMK üléseken elhangzott esperesi beszámolókból lehet következtetni.

[10] Egyértelmű, hogy ez a Nyilatkozat legfeljebb csak tartalmi elemeit körvonalazva - de semmiképpen nem kidolgozott formában - került szóba az esperesi értekezleten. Erre utal Káldynak az espereseknek címzett 1984. okt. 26-án kelt (ad 296/1984. sz.) levelében a következő mondat: „Az Esperesi Értekezlet által megbízott három esperes elkészítette az állásfoglalást Dóka Zoltán ‚nyílt levelével' kapcsolatban. Ez pótolja az ő elítélését. Az állásfoglalást a Lelkipásztorban tesszük közzé." (*Ez nem történt meg. - I. G.*) - Nov. 26-án kelt (ugyancsak ad 296/1984. sz.) levelében ezt írja Káldy: „A szept. 24-én tartott Országos Esperesi Értekezlet határozata alapján a kijelölt három esperes elkészítette a mellékelt ‚Nyilatkozat'-ot. A döntésnek megfelelően azt Esperes Úrnak megküldöm. Mivel közben a ‚Dóka ügy'-et lezártuk nincs szükség arra, hogy a Nyilatkozatot az LMK-ban Esperes Úr felolvassa." - 1984. nov. 6-án nyugati országok egyházi vezetőinek írt német nyelvű levelében (*Terray László magángyűjteményéből - I. G.*) azt írja Káldy : „Ich erachte es als richtig, beigelegt die Erklärung der Seniorenkonferenz unserer Kirche Ihnen zu schicken /24. Sept. 1984/. Sie wurde also einen Monat vor der Einstellung des Disziplinarverfahrens formuliert. Ich schicke sie aber bloss zu Ihrer persönlichen Information und nicht zur Veröffentlichung. Wir haben sie nicht publiziert, und werden in der Zukunft auch nicht." (*A levelekben az aláhúzott kiemelések az eredetiben -. I. G.*) - Az Esperesi Értekezlet Nyilatkozatának utolsó mondata így hangzik: „Fenti véleményünk az esperesi kar értekezletén alakult ki, melyet végül titkos szavazással egyöntetű bizonyságtételünkként határoztunk el." A Nyilatkozat (Erklärung) német szövegében ugyanez: „Unsere Stellungnahme wurde an der Konferenz der Senioren formuliert, die wir endlich mit geheimer Abstimmung als einstimmiges Zeugnis angenommen haben.." A fentiek (Káldy espereseknek írt levelei) ismeretében nyilvánvaló, hogy a nyilatkozatnak (és a német fordításnak) ez az utolsó mondata nem felel meg a valóságnak. Tudniillik, ha a három kijelölt esperes később fogalmazta a nyilatkozatot, akkor azt az értekezleten titkos szavazással nem fogadhatták el, legföljebb csak azt, hogy majd készül egy nyilatkozat. Vajon volt-e valaki az esperesek közül, aki ezt szóvá tette a nov. 26-i levél és saját állásfoglalásuk (!) olvasása után? - Egyébként is elgondolkodtató, hogy az elkészült nyilatkozatot nyugati egyházi vezetők előbb (!) ismerhették meg, mint maguk az esperesek, akiknek az állásfoglalásáról szó van. Lehetséges, hogy a nyilatkozatra csak azért volt szükség, hogy azt a nyugati egyházi vezetőknek elküldhessék? - Érdekes adalék található - feltehetőleg ehhez a nyilatkozathoz - a déli kerület presbitériumának 1984. nov. 9-i üléséről készült jegyzőkönyvvel egybekötött összeállításban, amely felsorolja Káldy Zoltán 1984. évi szolgálatait: Szept. 27. „... Dóka Zoltán ügyében válaszokat dolgozott ki Szirmai Z.-nak (Diakóniai teológiával" kapcs.-ban LVSZ.nek írt Dóka levélre válaszul)" (*Az idézet betűhív másolatban - I. G.*) Érdemes figyelni a dátumra: három nappal vagyunk az esperesi értekezlet után (!).

iránt?"[11] - Ilyen előzmények után került sor mind a tizenhat egyházmegyében — szeptember utolsó, ill. október első napjaiban — a rendkívüli LMK ülésekre. Az említett értekezleten egyébként az esperesek utasítást kaptak arra is, hogy az ülés jegyzőkönyvét, ill. annak másolatát haladéktalanul juttassák el az Országos Lelkészi Munkaközösség (OLMK) elnökéhez, dr. Nagy Gyula püspökhöz.

2/. Az anyaggyűjtés nehézségei

Ezek után — rendes körülmények között — gond nélkül vállalkozhatna a kutató arra, hogy feldolgozza az LMK-kban történteket és a szavazások eredményeit. Csak az Evangélikus Országos Levéltárban (EOL) kellene a szabályszerűen oda bekerült anyagot, az LMK ülések jegyzőkönyveit előkeresnie, s viszonylag kevés energiával hozzájuthatna a vizsgálandó anyaghoz. Csakhogy ez a mi esetünkben — mai divatos kifejezéssel élve — nem így működik. Már a témával való foglalkozás kezdetén, ifj. Zászkaliczky Pál Dóka Zoltánnal készített interjúját olvasva[12] kitűnt, hogy az EOL-ban található anyag rendkívül hiányos, gyakorlatilag szinte teljesen használhatatlan. Ugyanis ott a vonatkozó LMK-anyagok között lényegében csak az esperesek által írt kísérőlevelek találhatók, s a jegyzőkönyvek, ill. jegyzőkönyvi kivonatok (másolatok) szinte mind hiányoznak.[13] Két feljegyzésből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az OLMK elnökéhez befutó anyag (a jegyzőkönyvek) Káldy Zoltánhoz került át.[14] Ezek az anyagok azonban már nem találhatók a déli kerület püspöki hivatalában.[15] Feltehető, hogy Káldy halála után 1987-ben a hivatalátadáskor egyéb iratokkal együtt Káldy Zoltán özvegyéhez kerültek.[16]

---

[11] Nem voltam egyedül II. 134. l. (A 60. sz. jegyzetben.)

[12] L. 6. jegyzet.

[13] A későbbiek során az EOL-ban Czenthe Miklós igazgató és Böröcz Enikő munkatárs segítségével sikerült — más anyagcsomóból — két egyházmegye jegyzőkönyvének nyomára bukkanni.

[14] Az EOL északi ker. 178. dobozban Nógrádi LMK dossziéban (16/X/1984) az 1984. szeptember 27-i ülés anyagából öt lap közül az elsőn felül golyóstollal felírva: „jzőkv KZ püspöknél 1984 szept. 27i LMK ülés". - EOL északi ker. 179. dobozban található lapon: elmosódó beérkezési pecséten a következő szöveg: „10 1984. okt. 5." Géppel írva: „Borsod-Hevesi esperes szept. 28.-i LMK-jkv Dóka-ügyben", kézzel ráírva: „Káldy püspök úrnak X.5."

[15] Gáncs Pétertől kértem a déli kerület püspöki hivatal irattárából néhány adatot a témával kapcsolatban. 2004. okt. 23-án küldött e-mail válaszából idézem: „Jankó Katalin irodavezetőnk tájékoztatása szerint a kért iratok már nincsenek a Puskin utcában, így sajnos nem tudunk segíteni." Ez az információ nyilván általában a szavazással kapcsolatos anyagokra értendő.

[16] Az EOL-ban, a déli kerületi anyag 174. sz. dobozában, 166/1987. iktató szám alatt található jegyzőkönyv tanúsága szerint 1987. június 11-én, a déli kerületi püspöki dolgozószobában — dr. Nagy Gyula püspök-elnök, Sólyom Károly püspökhelyettes, dr. Reuss András lelkész, illetve dr. Káldy Zoltánné, Szentiványszky Sándor és dr. Tóth András jelenlétében — történt meg a hivatalban található dolgok (*iratok stb. - I. G.*) átadása, ill. átvétele. Idézet a jegyzőkönyvből: „A felnyitott íróasztal fiókjainak teljes tartalmát átadtuk Dr. Káldy Zoltánnénak, aki azt átvette és elvitte." Reuss András a jegyzőkönyvhöz másnap több kifogást fűzött. Például: kifogásolta, hogy a jegyzőkönyvben nincs nyoma annak, hogy ő csak 9 és 10 óra között volt jelen, s „hogy milyen mennyiségű iratanyag került elszállításra". - Ugyanez alatt az iktatószám alatt található dr. Rédey Pál kerületi presbiter, számvevőszéki elnök kétoldalas feljegyzése „az 1987. június 11-én a Déli Egyházkerület Püspöki Irodájában történt dolgokról". Ebben olvasható: „Dr. Káldy Zoltánné több megrakott bőrönddel, négy személy kocsi csomagterét igénybevéve szállította el ömlesztve Káldy Zoltán állítólagos hagyatékát, szemé-

Ezért arra az elhatározásra jutottam, hogy az espereseket keresem fel a kéréssel, hogy az egyházmegyei levéltárakban nyilván meglévő eredeti jegyzőkönyvekről küldjenek másolatot. 2004. július 16-án a minden esperesnek elküldött levelemben többek között azt írtam: „Arra kérem Esperes Urat, hogy a vonatkozó jegyzőkönyv - és az ügyhöz esetleg kapcsolódó egyéb iratok - fénymásolatát ... szíveskedjék elküldeni." Levelemben jeleztem azt is, hogy egy tanulmányhoz — az EOL-ban található anyag hiányossága miatt — kérem a segítséget.

Jellegzetes képet mutatnak a levelemre kapott reagálások. (Szándékosan nem nevesítem a válaszokat.) Volt, aki meglepően gyorsan válaszolt. Volt, aki csak többszöri megkeresésre jelentkezett. És volt, aki egyáltalán nem reagált. Az így kialakult eredmény is vegyes volt. Volt, akitől előbb vagy utóbb megkaptam a kért anyagot vagy legalább valami információt a szavazásról. Volt, aki levélben vagy telefonon jelezte, hogy ő nem tudja küldeni, amit kértem, de itt és itt megtalálhatom. S volt olyan is, aki jelezte, hogy mivel nincs nála, nem tud küldeni semmit, de hozzáfűzte, hogy helyteleníti az egész „vállalkozást". Előfordult olyan eset is, hogy valaki (nem esperes) hírét vette, hogy mivel készülök foglalkozni, s telefonon adott információt akkori egyházmegyéjének 1984. őszi szavazásáról. (Az egyházmegyékkel kapcsolatos részletekre később térek ki.) Ilyenképpen már elég bő anyag állt rendelkezésre, de még mindig voltak jelentős hiányok.

Mivel a győr-soproni egyházmegye esetében az egyházmegyei irattári anyagot a győri gyülekezeti levéltárban találtam meg, a még hiányzó adatokat — ott, ahol időközben esperesi székhely-változás állt be — az egykori esperesi székhelyek gyülekezeti levéltáraiból próbáltam megszerezni. Ezen az úton sikerült tovább bővíteni a begyűjtött anyagot. Sőt időközben az EOL-ban rejtőzködő néhány anyagnak is sikerült nyomára bukkanni.[17] Sajnos azonban néhány egyházmegyére vonatkozóan minden igyekezetem ellenére csak közvetett vagy használhatatlan információhoz jutottam.

Mivel már nem sok remény van a hiteles anyag bővülésére, s mivel a begyűlt dokumentumok és információk köre most már elég tág ahhoz, hogy megközelítően pontos képet kapjunk belőlük az adott témában, a meglévő anyag segítségével próbálom meg feldolgozni a Dóka Zoltán Nyílt levelével kapcsolatban 1984 őszén a lelkészi munkaközösségekben tartott üléseken történteket, ill. a szavazások eredményeit.

3/. Néhány általános megjegyzés a begyűjtött anyagról

A vizsgálódás tárgyát képező anyag nagy vonalakban a következőképpen csoportosítható:

- jegyzőkönyvek[18], amelyek több-kevesebb részletességgel hozzák a szavazást megelőző, ill. kísérő vitát, a hozzászólásokat is;

---

lyes ingóságait." *(Rédey Pál jún. 16-án kelt feljegyzésében konkrétan nem mondja meg, hogy honnan szerezte információit. Írásának vége felé azonban szerepel egy ilyen mondat: „[...] titkárnő legjobb tudomása szerint...", amiből arra lehet következtetni, hogy a történtekről közvetlenül a titkárnőtől tájékozódott. - I. G.)* - A jegyzőkönyvben olvasható az is, hogy „az elszállított anyagok közül az átválogatás után még előkerülő hivatalos dokumentumokat, iratokat, Dr. Káldy Zoltánné a Püspöki Hivatalnak visszaszállítja". *(Ez - tudomásom szerint - a mai napig nem történt meg. - I. G.)*

[17] L. 13. sz. jegyzet

[18] A rendelkezésemre álló anyagoknál itt és a továbbiakban is: jegyzőkönyvön, jegyzőkönyvi kivonaton stb. az adott irat *fénymásolatát* kell érteni. (I. G.)

- jegyzőkönyvek, ill. jegyzőkönyvi kivonatok, amelyek lényegében csak a szavazás eredményét tartalmazzák;
- hivatalos levelek, amelyek a szavazás eredményéről tudósítanak;
- információk az LMK ülésről, ill. a szavazás eredményéről;
- „szamizdat" írás (név nélkül);
- id. Magassy Sándor feljegyzései egyházmegyéje LMK üléséről és a szavazás eredményéről.

4/. A rendkívüli LMK ülések menetéről általában

Feltehető, hogy a szeptember 24-i esperesi értekezlet tematikáját követve lényegében azonos „menetrend" szerint zajlott minden egyházmegyében a fő téma elővezetése, ill. tárgyalása, és ez nagy vonalakban így rekonstruálható: esperesi beszámoló a szeptember 24-i esperesi értekezletről; ennek során az esperes ismerteti Nagy Gyula általános értékelését az LVSZ nagygyűlésről és Káldy Zoltán részletes előterjesztését az ún. Dóka-ügyről, amiben hangsúlyosan szerepelt Dóka Zoltán pályafutásának és a Nyílt levél tartalmának sajátos (ki kell mondani: nem tárgyilagos) taglalása; a Miklós Imre és Dóka Zoltán között zajlott „beszélgetésről" készült feljegyzés ismertetése (vagy felolvasása /?/, aminek a szövegét az esperesek megkapták); (*aligha valószínű, hogy az LMK-ban az esperesek szóltak az esperesi kar állásfoglalásáról, hiszen az csak később készült el - I. G.*); a titkos szavazás lebonyolítása, eredményének kihirdetése. Ahol a jegyzőkönyvek tanúsága szerint hozzászólás, ill. vita volt, arra inkább a szavazás előtt került sor, de előfordult az is, hogy a szavazás után is folytatódott az eszmecsere. Az egyházmegyék anyagának egyenkénti ismertetésénél minderre részletesebben ki fogunk térni.

5/. A rendkívüli LMK-ülések anyaga

Az LMK üléseken történteket a rendelkezésemre álló dokumentumok, ill. információk alapján a déli, majd az északi kerület egyházmegyéinek ABC sorrendjében tárgyalom.[19] A szavazás eredményének ismertetésénél: + : igen, - : nem, = : tartózkodás.

Bács-Kiskun

Az ülés Kiskőrösön, 1984. október 1-jén volt; részt vett 12 lelkész (ketten igazoltan hiányoztak).

A jegyzőkönyv, amely utólag került elő az egyházmegyének az EOL-ban található dobozából[20], meglehetősen szűkszavú (másfél oldal). Csupán pár mondatban foglalja össze az esperesi értekezleten elhangzottakat. Más téma nem szerepelt az ülésen.

A három hozzászólásban hangot kap a megütközés Dóka Zoltán akciójával kapcsolatban, de a Nyílt levél ismeretének a hiánya is. Az esperes szerint: „ami bennünket illet, tisztáznunk kell, hogy hol vagyunk, ill. hol tart ki-ki ebben az ügyben, elhatárolja-e magát vagy sem."

[19] Természetesen az 1984-ben létező egyházmegyékről van szó. (N. B. az egyházmegyei beosztás azóta megváltozott.)

[20] EOL Bács-Kiskun egyházmegye, 15. sz. doboz, LMK 1984.

A titkos szavazás eredménye: 1. kérdés: +7, -4, =0;
2. kérdés: +7, -4, =0;
3. kérdés: +8, -3, =0.

Egy lelkész nem szavazott.

Csongrád-Szolnok

Az ülést Szentesen tartották, 1984. szeptember 29-én. Hat lelkész vett rajta részt és az egyházmegyei felügyelő. (Egy lelkész igazoltan távol.) Az ülésen több téma is volt. Részletes jegyzőkönyv készült, amely azonban nem szól arról, hogy a szavazás témájához kapcsolódva lett volna megbeszélés.

Az esperesi értekezletről szóló részletes beszámoló után: „[...] esperes kiosztotta a szavazó lapokat s a szavazás titkos módon megtörtént". A szavazásról számszerű adatok nincsenek, van viszont egy Káldy Zoltánnak címzett levél[21]. A jegyzőkönyv szerint: „[...] lelkész javaslatára az LMK résztvevői hűségükről biztosították Püspök Urat és hitet tettek a diakóniai teológia mellett. A megfogalmazott és megírt levelet a jelenlevők mindannyian aláírták." A levél szövege a következő: „Főtisztelendő Püspök Úr! A Csongrád-Szolnoki Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége mélységesen elítéli azt az akciót, melyet Dóka Zoltán lelkész Püspök Úrral szemben, diakóniai teológiánkkal és valamennyiünkkel szemben elkövetett. Visszautasítjuk a levél tartalmát, hangnemét, minősíthetetlen időzítését. Büszkeséggel és tisztelettel tekintünk Püspök Úrra és a diakóniai teológiát magunkénak valljuk, szolgálatunkat becsülettel végezzük tovább. Isten áldja meg gazdagon Főtisztelendő Püspök Úr életét és munkáját. Szentes, 1984 szeptember 29. Őszinte tisztelettel: *esperes, egyházmegyei felügyelő és 5 lelkész s.k. aláírása*".

Ez a levél önmagáért beszél.

Ha számszerűsíteni akarjuk az eredményt: 1. kérdés: +6, -0, =0;
2. kérdés: +6, -0, =0;
3. kérdés: +6, -0, =0.

Kelet-Békés

A rendkívüli LMK ülés helyszíne Békéscsaba, időpontja 1984. október 2. Jelen volt — az esperessel együtt — 10 lelkész, egy igazoltan távol (kórházban). Áhítat után az esperes beszámol az Országos Esperesi Értekezletrol. Ezt követően élénk vita alakult ki a résztvevők között. Többen utaltak az érdemi állásfoglaláshoz szükséges információk hiányára. Az esperes újra meg újra erőltette a szavazást, amely végül is a következő eredménnyel zárult: 1. kérdés: +6, -0, =4;
2. kérdés: +3, -0, =7;
3. kérdés: +8, -0, =2.

A szavazást követően az esperes: „A szavazás eredménye meglepett és csalódást keltett bennem. Úgy tűnhet, hogy a Lutheránus Világszövetség elnökével szemben két lelkészünknek nincs bizalma." Ezután több felszólalás újra hangsúlyozza az információ-hiányt, s tiltakozik az esperes kiélezett fogalmazása ellen. Az egyik felszólaló: „Örüljünk annak, hogy nincs ‚nem' szavazat." Az esperes: „Még szép! Mi az esperesi értekezleten úgy éreztük, hogy ebben a helyzetben nekünk szavazni kell. Ott teljes pozitív egyhangúság volt a titkos szavazás alkalmával." Majd az esperes: „A levelet (*a Nyílt levelet - I. G.*) kellett volna hozni és felolvasni?" [...] lelkész:

„Így mindenképpen kevés volt az információnk." Az esperes azzal zárja a vitát, hogy „az egyház vezetői látták jónak, hogy szavazás legyen. Ők fogják elemezni is a szavazás eredményét. Bizonyára megfelelően értékelik majd."

Az eszmecsere végén megérkezett Gregor György egyházügyi titkár. Felszólalásában elmondja, hogy a megyei pártbizottság és a megyei tanács pozitívan értékeli az egyházak szolgálatát. Külön megköszöni a lelkészek és gyülekezetek tevékenységét az LVSZ nagygyűlés alkalmával történt vendégfogadásokkal kapcsolatban. Majd az egyházi temetőkkel összefüggő kérdésekről szólt.

Végül az esperes folyó ügyekről adott tájékoztatást.

Összefoglalva a témánkkal kapcsolatos benyomásokat: a jegyzőkönyv tükrözi egyrészt az esperes erőteljes törekvését arra, hogy az LMK tagjai egyöntetűen ítéljék el Dóka Zoltánt (akcióját és Nyílt levelét), s tegyenek hitet az egyházi vezetőség, konkrétan Káldy Zoltán iránti hűségükről. Másrészt érzékelhető, hogy a lelkészek jelentős része, a kellő informáltság hiányában, nem tud, nem akar ennek a kívánságnak eleget tenni.

Nyugat-Békés

Ebből az egyházmegyéből — többszöri próbálkozás ellenére (!) — jegyzőkönyvet nem, csupán egy e-mailen érkezett információt sikerült szereznem az esperestől: „... valóban van olyan LMK-jegyzőkönyv, ami akkor készült, amikor az a bizonyos szavaztatás történt, de csak annyi van benne, hogy a szavazás megtörtént, és csak egyetlen egy ellenszavazat volt. Se több, se kevesebb...".

Ez az adat természetesen kevés ahhoz, hogy figyelembe lehessen venni a témával kapcsolatban. Még az sem derül ki belőle, hogy hol, mikor volt az LMK ülése és hogy hányan vettek részt rajta. És nem derül ki az sem, hogy az „egyetlen egy ellenszavazat" egy személynek csupán egy kérdésre vagy mindhárom kérdésre adott nemleges szavazatát jelenti.

Pest

Az esperes Budapesten, 1984. október 4-én kelt[22], és a püspöknek[23] címzett rövid levele szerint az LMK ülést 1984. szeptember 27-én tartották. Nyilván csatolva, megküldi az ülés jegyzőkönyvét (*ennek szövege nem áll rendelkezésemre - I. G.*), „amely az Országos Esperesi Értekezletről való beszámolót és az azt követő szavazást foglalta magában."

A levélből kiderül, hogy tizenhatan voltak jelen, s az egyik lelkészt egy nyugdíjas kolléga helyettesítette.

Viszont nincs információ arról, hogy volt-e megbeszélés vagy vita.

A szavazás eredményét azonban közli a levél:

1. kérdés: +12, -3, =1;
2. kérdés: +10, -4, =2;
3. kérdés: +14, -2, =0.

[21] 169/1984. sz. alatt iktatva az egyházmegyei levéltárban.

[22] Ikt. sz.: 90/1984.

[23] Nem derül ki a levélből, hogy az dr. Nagy Gyulának, az OLMK elnökének vagy pedig Káldy Zoltánnak szól. Feltehetőleg Nagy Gyula a címzett.

Mivel Káldy közvetlen közelében élő, fővárosi gyülekezetekben szolgáló lelkészekről van szó, figyelemre méltó, hogy mindegyik kérdésre volt nemleges válasz. Sőt, ha számításba vesszük a tartózkodásokat is, még meglepőbb a százalékos eredmény.

Pest megye

Az LMK-t Csomádon tartották, 1984. szeptember 26-án. Az esperessel együtt 25 lelkész vett rajta részt. Külön említésre méltó, hogy ott volt Dóka Zoltán is, aki akkor még „hivatalosan" fel volt függesztve; felszólalnia azonban nem volt szabad. A 9 oldalas jegyzőkönyv nemcsak az esperesi értekezletről szóló esperesi beszámolót, hanem a hozzászólásokat is részletesen tartalmazza. Kiderül belőle, hogy a kezdő úrvacsoraosztáson a gyülekezet tagjai is ott voltak, s az is, hogy egyéb (igehirdetési előkészítő, a diakóniai ügyvivő tájékoztatója, énektanulás és aktuális ügyek megtárgyalása) is szerepelt a programban.

Az esperes az esperesi értekezletről elhangzó beszámoló után szólt Dóka Zoltán felfüggesztéséről is, és felolvasta a felfüggesztő levelet. Majd így folytatta: „Dóka Zoltán alaki okok miatt nem tudja elfogadni ezt a felfüggesztést, ezt meg is írta Tóth-Szöllős Mihálynak. Ugyanakkor Káldy püspöknek is írt egy levelet, hogy kész testvéri szívvel leülni és beszélgetni. Pillanatnyilag itt állunk, - semmiképpen nincs lezárva a tekintetben, hogy itt fog megrekedni. Abban bízunk, hogy találkozás és pozitívum fog születni ebből."[24]

Miután a jegyző kiosztotta a szavazólapokat a három kérdéssel, Dóka Zoltánné szólalt fel: „ennek semmi értelme, hiszen a lelkészek nem ismerik a levelet. A hívek is azt mondják, hogy megjelenik az Evangélikus Életben a kritika, de a levél nem. Ez így nem fair. Te (*az esperes - I. G.)* elmondtad a véleményedet, Zoli nem mondhatja el, a lelkészek nem ismerik a levelet, és most dönteniük kell." Esperes: „lehet tartózkodni is." Az eszmecsere során többen elmarasztalják Dóka Zoltánt, akcióját és levelét, bár vannak akik megvallják, hogy a Nyílt levelet nem ismerik. Ugyanakkor mások helytelenítik a fegyelmi eljárást Dóka ellen és a levél ismerete nélküli szavazást. A téma tárgyalásának végén határozat is születik: „LMK elfogadja Zászkaliczky Pál és többek javaslatát: kéri Püspök Urat, hogy üljön le Dóka Zoltánnal beszélgetni, mielőbb tegyenek pontot az ügy végére, - de ne bírósági úton, jogilag, hanem a testvéri szeretet nevében..."

Időközben megtörtént a szavazatok összeszámlálása. Ennek eredményét az esperes hirdette ki:

1. kérdés: +7, -1, =14;
2. kérdés: +6, -2, =14;
3. kérdés: +8, -1, =13.

Hárman nem szavaztak. Feltűnő a tartózkodások nagy száma: az első két kérdésnél duplája, ill. több mint duplája az igen szavazatoknak, s a harmadik kérdésnél is jelentős a különbség a tartózkodás javára. A végeredmény kialakulásába nyilván belejátszott Zászkaliczky Pál — mások által is támogatott — javaslata, de talán az is, hogy Dóka Zoltán ennek a munkaközösségnek a tagja, akit jól ismernek.

[24] Erre a beszélgetésre okt. 5-én sor is került a Bimbó úti Ökumenikus Vendégházban. (*Dóka Zoltán személyes közlése. - Megemlítve Káldy 1984. évi szolgálatainak felsorolásában is. Vö. 10. sz. jegyzet vége.*) A „pozitív" folytatás azonban elmaradt. *(I. G.)*

Somogy-Zala

A Nagykanizsán, 1984. október 2-án tartott LMK ülésről egy olyan háromoldalas jegyzőkönyv áll rendelkezésemre, amelynek alcímeként az szerepel, hogy „/ folytatás/". Mivel ez az egész jegyzőkönyv az esperesi értekezlettel és a szavazással foglalkozik, feltehető, hogy más téma is szerepelt az ülés programjában, s arról külön jegyzőkönyv készült. A résztvevők száma 16, igazoltan távol egy lelkész.

A jegyzőkönyv három oldalából két és felet foglal el az esperes beszámolója a budapesti esperesi értekezletről, ezen belül Nagy Gyula előterjesztéséről és főleg Káldy mondanivalójáról. Csupán az utolsó fél oldalon olvashatunk a szavazást megelőző eszmecseréről és a szavazás eredményéről. A megbeszélésen elhangzottak összefoglalását érdemes szó szerint idézni, már csak azért is, mert itt lényegében ugyanazok a gondolatok, észrevételek fogalmazódnak meg, mint amelyek más egyházmegyékben is szóba kerültek.

„A szavazás megkezdése előtt néhányan kifogásolják, hogy nem ismerik Dóka Zoltán eredeti levelét, így nem tudnak lelkiismeretük szerint dönteni. Helytelenítik, hogy a hivatalos kivizsgálás lefolytatása előtt megbélyegző cikk jelent meg az Evangélikus Élet hasábjain. Közegyházi szempontból fontosnak tartják, hogy a jövőben hasonló ügyek ne kerüljenek a gyülekezetek nyilvánossága elé. A gyülekezetekben sok visszajelzés érkezett a lelkészekhez, amely nem helyeselte ennek az ügynek ilyen leközlését. Korábban a hasonló kényes ügyeket diszkrétebben kezelték. A Dóka-ügyben a döntés nem a lelkészekre, hanem az egyházi bíróságra tartozik. - Többen kifejezésre juttatják, hogy előbbi álláspontjuk nem Káldy Zoltán püspök személye elleni állásfoglalás, őt vállalják. Formailag azonban nem tartják szabályosnak ezt az eljárást. - Esperes válaszában kifejti, hogy amennyiben valóban megbízunk egyházunk vezetőségében, el kell fogadnunk a szavazás alapjául az esperesi értekezlet tájékoztatóját és az ‚Emlékeztető'-t."[25]

A titkos szavazás eredménye:
1. kérdés: +6, -5, =4, érvénytelen 1;
2. kérdés: +5, -6, =4, érvénytelen 1;
3. kérdés: +8, -2, =5, érvénytelen 1.

A szavazást megelőző eszmecsere tartalmának ismeretében tulajdonképpen meglepő a ‚nem' (-) szavazatok nagy száma az első két kérdésnél.

Tolna-Baranya

A Bonyhádon, 1984. október 3-án tartott ülésen 13-an vettek részt; szabadság, ill. betegség miatt összesen 4 hiányzó. Az értekezleten volt áhítat és igehirdetési előkészítő, és sor került aktuális ügyek megbeszélésére is .

A jegyzőkönyv (ritka sorközökkel gépelve) mindössze másfél oldal.

Az esperesi értekezletről szóló beszámolóra utaló néhány mondat után ezt olvashatjuk: [esperes] „ismerteti a ‚Dóka-levelet' és felolvassa a Miklós Imre és Dóka Zoltán tárgyalásáról készült emlékeztetőt."

Ezután megtörtént a szavazás a következő eredménnyel:
1. kérdés: +8, -1, =4;
2. kérdés: +4, -3, =6;
3. kérdés: +7, -0, =6.

[25] Ez utóbbi - amint a jegyzőkönyvből kitűnik - a Miklós Imre és Dóka Zoltán között lezajlott találkozásról készült emlékeztető.

Ahhoz képest, hogy Káldy Zoltán volt egyházmegyéjéről van szó, feltűnő a tartózkodások nagy száma.

Borsod-Heves

Ebből az egyházmegyéből jegyzőkönyvet, ill. jegyzőkönyvi kivonatot nem sikerült beszereznem. Amikor az espereseknek szóló első levelemet elküldtem, Veczán Pál esperes már súlyos betegen kórházban feküdt, amiről én nem tudtam. Amikor betegségéről, majd később haláláról értesültem, a helyettestől Diósgyőrből, ill. a miskolci gyülekezeti levéltárból próbáltam a jegyzőkönyv nyomára bukkanni, — sajnos eredménytelenül. (Az EOL-ban sem található.)

Csupán egy „szamizdat" jellegű írásban[26] találtam utalást több minden más mellett a borsod-hevesi LMK ülésre: „A miskolci gyűlésen [...] esperes azt mondta: ‚Azzal teszünk jót Dóka Zoltánnak, ha mindnyájan igen-nel szavazunk, mert annyira fel van bőszülve Káldy, és így van remény arra, hogy Dókától megjelenhetik az Ap. Csel. exegézise. Egyébként a borsodiak nem ismerték Dóka levelét." (*A levélben az Azzal szó előtti idézőjel (‚) bezárása (') hiányzik. - I. G.*)

Ennek az információnak a valóságtartalmát nem tudtam ellenőrizni, sem azt, hogy mi volt a szavazás eredménye. Így ez az egyházmegye — míg csak valahonnan elő nem bukkan a jegyzőkönyv — fehér folt marad vizsgálódásainkban.

Magával az irattal kapcsolatban mindenesetre meg kell jegyezni, hogy pontos információk mellett nyilvánvalóan tévesek is találhatók benne.

Buda

Ebben az egyházmegyében történtekről csak egy — az esperes által írt és a püspöknek szóló[27] — levélből[28] értesülhetünk. Az LMK ülésről szóló beszámolóból az alábbiak derülnek ki:

Az LMK ülés szeptember 27-én volt. (*A helyszín nincs megjelölve.*) „Jelen volt 10 (aktív szolgálatban lévő) lelkész. A feltett három kérdésre a következő titkos válaszok futottak be:" 1. kérdés: +6, -2, =2; (*A tartózkodást „semlegesnek" nevezi.*)
2. kérdés: +1, -3, =6;
3. kérdés: +8, -0, =2.

A szavazás eredménye után zárójelben olvasható megjegyzés: „/A semlegesek közül kettő üresen adta vissza a kiosztott lapot./". Ebből nyilvánvaló, hogy csak a 2. kérdésre adott négy válaszon szerepelt valamilyen formában a tartózkodás kifejezése.

Fejér-Komárom

Erről az LMK ülésről két anyag is rendelkezésünkre áll. Egy bő hatoldalas jegyzőkönyv és Botta István (s.k. aláírt) írógéppel készített öt és fél oldalas „Feljegyzés" című beszámolója.

---

[26] Terray László magángyűjteményéből. Az írás nem egészen egy (sűrűn) gépelt oldal. Címe: „Tájékoztatás a Dóka-ügy további részleteiről", dátuma: 1984. október 13. (*Az írás alján a dátum előtt a Bp betűk két x-szel átütve.*) Aláírás: „Egy evangélikus lelkész".

[27] A megszólításból (Főtisztelendő Püspök Úr!) nem derül ki itt sem (vö. 22.sz. jegyzet), hogy Nagy Gyulának vagy Káldy Zoltánnak szól-e. Feltehetőleg Nagy Gyulának, az OLMK elnökének.

[28] A levél dátuma: Budapest, 1984. okt. 12.

Az ülés Budapesten, az országos egyház tanácstermében volt 1984. szeptember 27-én. Botta István írásából megtudjuk, hogy az együttlét de. 10-től du. 3/4 3-ig tartott, s hogy az esperesnek „az imateremben tartott istentiszteletén [*úrvacsoraosztás - I. G.*] és az Országos Esperesi Értekezleten készített jegyzetei ismertetésén kívül minden hozzászólást magnetofonra vettek."

Az ülésen 10 aktív lelkész (esperes, gyülekezeti lelkész, segédlelkész, lelkészi munkatárs), egy nyugdíjas lelkész és az egyházmegyei felügyelő vett részt.[29] Kimentette magát három lelkész, egy nem küldött kimentést.

Az esperesi értekezletről szóló beszámolón és az ehhez kapcsolódó vitán kívül csak — a már említett — úrvacsoraosztás, esperesi bejelentések és befejező áhítat szerepelt a programban.

A jegyzőkönyv az esperesi előterjesztést követő vitát kereken öt oldalon ismerteti.[30] Az eszmecserében — a két segédlelkészen kívül — mindenki megszólalt, többen többször is. Dóka Zoltánt és a Nyílt levelet elítélően, Káldy Zoltánt meg a diakóniai teológiát pozitívan értékelve tulajdonképpen csak hárman szóltak. Közülük az egyik hosszan fejtegette a diakóniai teológiát maradéktalanul igenlő álláspontját. Többek között így fogalmazott: „Magam is nem egy dolgozatban próbáltam azt a teológiai látásomat kifejteni, hogy a diakóniai teológia beletartozik az evangélium szívébe. Nincs igaza Dóka Zoltánnak, amikor azt a szőrszálhasogató német teológiát veszi elő, hogy dogmatika, hit először, és utána etika, a gyümölcsök. Ez hamis teológia." A felszólalók többsége nem értett egyet ezzel a Dókát és a Nyílt levelet mindenestől elítélő véleménnyel. Kifejezték rosszallásukat az Evangélikus Életben megjelent Dóka-ellenes cikkekkel kapcsolatban, s hangsúlyozták, hogy a Dóka fölötti ítélkezés helyett meg kellene vitatni a felvetett kérdéseket. Különösen drámaian fogalmazott Botta István, aki — a jegyzőkönyv tanúsága szerint az eszmecserét jelentősen meghatározó (többen hivatkoztak rá) — hosszú felszólalásában személyes emlékeit felidézve véleményét és aggályait fogalmazta meg. Mondanivalójának vége felé így fogalmazott: „Dóka nincs itt, a másik fél. Csak az egyik fél van itt. Én több népítéletben nem veszek részt, - mert már vettem részt."

A vita végén az esperes: „Ez a titkos szavazás a nyugatiak miatt kell. Ott ennek van súlya, ott mindent szavaztatnak. Nem fogják ezt most megszellőztetni. Ez csak bizalmi dolog, amit fiókba tesznek, nem kell ebből túlzott problémát csinálni." Az utolsó felszólaló pedig arra hívta fel a figyelmet: „A kérdést, az éles szembeállítást feloldja az, hogy van egy harmadik megoldás, a tartózkodás..."

A szavazás eredménye:
1. kérdés: +5, -2, =3;
2. kérdés: +2, -3, =5;
3. kérdés: +4, -1, =5.

Győr-Sopron

Az LMK ülésre Téten került sor 1984. október 3-án. Jelen volt az esperessel és esperes helyettessel együtt összesen 19 lelkész; ketten hiányoztak. Az értekezlet programjában a fő téma mellett még Szemerey Zoltán részletes tájékoztatója sze-

[29] Mivel csak tízen szavaztak, feltehető, hogy a felügyelő és a ny. lelkész nem szavaztak, noha az eszmecserében ők is részt vettek.

[30] Botta István feljegyzéseiben - érthető módon - a saját felszólalását ismerteti a legrészletesebben.

repelt a zárszámadási nyomtatványok kitöltésével kapcsolatban. Befejezésül áhítat hangzott el.

A rendkívüli LMK üléssel kapcsolatban egyébként a legbővebb anyag ebben az egyházmegyében található (a győri gyülekezet levéltárában őrzött egyházmegyei anyagban): 1 jegyzőkönyv tervezet, 1 részletes jegyzőkönyv, 1 rövid jegyzőkönyv (feltehetőleg ez ment mint jegyzőkönyvi kivonat az OLMK elnökéhez), Dóka Zoltán Nyílt levelének tartalmi kivonata (másfél sűrűn gépelt oldal)[31], beszámoló az esperesi értekezletről (két oldal), a Miklós Imre és Dóka Zoltán között zajlott beszélgetésről készült Emlékeztető.

Eszmecseréről, vitáról a jegyzőkönyv nem tudósít.

A szavazás eredménye: 1. kérdés: +8, -2, =9;
2. kérdés: +3, -5, =11,
3. kérdés: +5, -3, =11.

Hajdú-Szabolcs

Az ülés október 1-jén Nyíregyházán tartották. Összesen hatan (az esperes, négy lelkész és egy lelkészi munkatárs) vettek rajta részt; igazoltan hiányzott négy lelkész.

A anyag érdekessége, hogy a két és fél oldalas jegyzőkönyv második és harmadik oldala kétszer szerepel. (Mivel a harmadik oldalon a körpecsét állása nem azonos a két példányon, nem feltételezhető, hogy az EOL-ban a fénymásolásnál történt az oldalak duplázása.)

A harmadik (fél) oldalon az esperesi értekezletről szóló beszámolóból csak egy mondat olvasható: „Káldy püspök ismerteti Kádár János levelét, amelyben elismerését fejezi ki, hogy az LVSZ elnöke lett." Utána már csak a szavazás, a szavazás eredménye és a záradék (dátum, aláírások, esperesi hivatal körpecsétje) látható ezen a lapon.

A jegyzőkönyv szerint az esperes „beszámolóját 4 pontra bontotta: 1/. Beszámoló az LVSZ nagygyűlésről, 2/. Az LVSZ hozta személyi változások, 3/.Munkatervek elkészítése, 4/. Pénzügyi javaslatok." A rendkívüli ülés tulajdonképpeni témáját az 1. és 2. pont jelenti.

A szavazás eredménye így szerepel a jegyzőkönyvben: „... mind a 6 szavazó min[d]három kérdésre igennel válaszolt."

Ez így számszerűsíthető: 1. kérdés: +6, -0, =0;
2. kérdés: +6, -0, =0;
3. kérdés: +6, -0, =0.

Nógrád

Ennek az egyházmegyének az LMK üléséről többszöri próbálkozás ellenére sem tudtam jegyzőkönyvet beszerezni.

Két forrásból származó információim a következők:

A rendkívüli LMK ülést Ősagárdon tartották 1984. szeptember 27-én, és kilenc

[31] A Nyílt levélnek ezt a „tartalmi kivonatát" - az esperes előzetes felkérésére - annak idején én készítettem. Az esperes arra hivatkozott, amikor felkért, hogy a Nyílt levelet nem szabad felolvasni, de ő fontosnak tartja, hogy megbízható tartalmi ismertetés mégis elhangozzék a szavazás előtt. *(I. G.)*

lelkész volt jelen. (Az esetleges hiányzók száma ismeretlen.) Néhány résztvevő kifogást emelt, hogy nem ismeri Dóka Zoltán levelének a hiteles tartalmát.

A szavazás eredménye: 1. kérdés: +7, -2, =0;
2. kérdés: +4, -5, =0;
3. kérdés: +7, -2, =0.

Vas

Jegyzőkönyvhöz a vasi egyházmegye esetében — több kísérlet ellenére — sem sikerült hozzájutnom. Megbízható forrásnak tekinthető azonban id. Magassy Sándor (akkor nagysimonyi) lelkésznek egy, a rendkívüli LMK ülésen történtekkel foglalkozó levele.[32]

Magassy Sándor írásában elsősorban arról a belső feszültségről ad számot az esperesnek, amivel a rendkívüli LMK ülést ő maga átélte. Ez önmagában is figyelmet érdemel, mert tanúsítja azt a zaklatott lelkiállapotot, amelyet az egész szavazási procedúra — a jegyzőkönyvek, a beszámolók s a magam tapasztalatai szerint is — sokakban kiváltott.

A levél szubjektív vonatkozásai ellenére tárgyszerű információkat is ad, s így a hivatalos jegyzőkönyv hiánya ellenére használható dokumentum témánkkal kapcsolatban. Ennek alapján a következő adatok rögzíthetők:

A vasi egyházmegye rendkívüli LMK ülése 1984. szeptember 28-án volt Szombathelyen 15 lelkész részvételével; igazoltan hárman, igazolatlanul ketten hiányoztak. Az esperesi értekezletről szóló beszámolót követően a szavazást mintegy egyórás vita előzte meg.

A szavazás eredménye: 1. kérdés: +13, -0, =2;
2. kérdés: +10, -3, =2;
3. kérdés: +15, -0, =0.

(Magassy Sándor levele még két egyházmegye /Fejér-Komárom, Pest megye/ szavazási eredményeit is tartalmazza, az illető egyházmegyék jegyzőkönyveivel azonos számokkal. Ez is alátámasztja Magassy információinak megbízhatóságát.)

Veszprém

A rendkívüli LMK ülést[33] Pápán tartották, 1984. október 2-án. Jelen volt (az esperessel együtt) 18 lelkész; igazoltan hiányzott kettő.

Az esperesi értekezletről szóló beszámolón és a szavazáson kívül igehirdetési előkészítő szerepelt még a programban. A jegyzőkönyv — amelynek dátumozása: Kmf., vagyis október 2. — csak az előkészítőhöz való hozzászólásokat ismerteti részletesen.

---

[32] A vasi egyházmegye esperesének címzett levél keltezése 1984. 09. 29-30. *(A levél másolata Dóka Zoltán magángyűjteményéből.)* A levélmásolathoz Magassy Sándor október 3-án közel egyoldalas utólagos jegyzetet fűzött (s.k. aláírással). Ebben megjegyzéseket tesz a szavazásra feltett kérdésekhez, megmagyarázza a szavazással kapcsolatban levelében használt jelzéseket, és megírja, hogy utólag (okt. 3-án) hogyan szavazna. - A levélmásolat, a jegyzetekkel együtt hat oldal terjedelmű.

[33] A 299/1984. sz. alatt iktatott meghívón (VII. sz. Esperesi Körlevél) szerepel úrvacsoraosztás is, de ennek a jegyzőkönyvben nincs nyoma. A tulajdonképpeni főtémát a meghívó csak így jelzi: „4/ Esperesi bejelentések."

Az esperesi előterjesztést követő megbeszélésről a jegyzőkönyvben a 2. pontban a következőket olvashatjuk: „Mindenki pozitív választ adott, *a levél tartalmának elítélésével kapcsolatban ketten tartózkodásukat fejezték ki [kiemelés tőlem - I. G.]* azon egyszerű oknál fogva, hogy magát a levelet tárgyszerűen nem ismerik. Ezzel kapcsolatban többen kifejezték óhajukat — mivel a nevezett levelet nem olvasták, de felolvasásban sem hallották —, hogy Dóka levelét is szeretnék megismerni, és természetesen ez nem érinti a beszámolót adók szavahihetőségét."

Ezzel szemben a hivatalos (tulajdonképpen a jegyzőkönyv 2. pontját tartalmazó) jegyzőkönyvi kivonatban (dátuma: október 3.) ez áll:

„A Lelkészi Munkaközösség *egységesen elítélte* Dóka Zoltán módszerét és általában eljárását. - Titkos szavazással nyilatkozott a jelenlevő 18 lelkész, ... 3 kérdésre adott írásbeli válaszában *elutasítja Dóka eljárását; bizalommal van az egyházvezetés iránt;* és *elutasítja a levél tartalmát,* amely az esperesi beszámolóból és Dr. [*sic!*] Miklós Imre ÁEH elnök és Dóka beszélgetésének felolvasásából lett nyilvánvaló. - *Mindenki pozitív választ adott.* Többen kifejezték óhajukat, hogy Dóka levelét is szeretnék ismerni." [*Az idézetben a kiemelések tőlem - I. G.*]

Az üggyel kapcsolatban még két figyelemreméltó iktatott levél található az egyházmegyei iratok között. Mindkettőt az esperes írta. Ezekre feltétlenül ki kell térnünk.

Az egyik (303/1984.sz.) „Kedves Lelkésztestvérem!" megszólítással nyilvánvalóan az október 2-i LMK ülés jegyzőjének szól: „A jegyzőkönyv 2. pontjának megszövegezését megpróbáltam megkönnyíteni. Légy szíves a jkvet elkészítve megküldeni, a szokás szerint 2 héten belül..." Ennek a levélnek a dátuma október 3. (!) (*Bizonyára mellékelte a kivonat előre elkészített szövegét. - I. G.*)

Ugyancsak október 3. a dátuma a 302/1984.sz. levélnek, amelynek címzettje a püspök (nyilván az OLMK elnöke), s amelynek tárgy-megjelölése: „T.: LMK-döntés a ‚Dóka-ügyben'." A levélben ez áll: „Munkaközösségünk tegnap, f. hó 2-án, Pápán tartotta értekezletét és a mellékelt jegyzőkönyvi kivonat szerint egyöntetűen elítélte Dóka Zoltán magatartását és bizalmat nyilvánított a jelenlegi egyházvezetőségünknek."

Ha a két levelet, valamint a jegyzőkönyvi kivonatot és a jegyzőkönyvet összevetjük, a következő eredményre jutunk: 1. Az esperes az általa megfogalmazott és egyedül általa aláírt jegyzőkönyvi kivonatot küldte el — 302/1984.sz. levelének kíséretében — az OLMK elnökének. S nyilván ugyanezt a jegyzőkönyvi kivonatot küldte el (*segítségül - !?*) az LMK jegyzőjének. Ezzel minden bizonnyal irányítani is akarta a jegyzőkönyv kritikus 2. pontjának a megfogalmazását. 2. A jegyző azonban — az esperesi sugalmazástól, instrukciótól (!?) eltérően — a jegyzőkönyvi kivonat által egyhangúnak feltüntetett szavazási eredményt minden bizonnyal a valóságnak megfelelően vette bele a jegyzőkönyvbe, amikor azt írja: "a levél tartalmának elítélésével kapcsolatban ketten tartózkodásukat fejezték ki...".

Ezt figyelembe véve a veszprémi egyházmegyében lezajlott szavazás eredményét a jegyzőkönyv alapján — a hivatalosan beküldött jegyzőkönyvi kivonat ellenére — a következőképpen számszerűsíthetjük:

1. kérdés: +18, -0, =0;
2. kérdés: +16, -0, =2;
3. kérdés: +18, -0, =0.

6/. A szavazatok összesítése táblázatokban

A szavazatokat — az egyházkerületek s ezeken belül az egyházmegyék ABC sorrendjében — kérdésenként egy-egy táblázatban foglaljuk össze, majd összesítjük az eredményt, s végül két táblázatban a százalékos megoszlást mutatjuk be.

1. táblázat (az 1. kérdésre adott válaszok)

Elítéli-e (elutasítja-e) Dóka Zoltán akcióját a nagygyűlés idején?

Egyházm.	Igen	Nem	Tartózkodás	Érvénytelen	Létszám
Bács-Kiskun	7	4	0	0	12 / -2 {1}
Csongr.-Sz.	6	0	0	0	6 / -1
K.-Békés	6	0	4	0	10 / -1
Ny.-Békés	-	-	-	-	? / -?
Pest	12	3	1	0	16 / -?
Pest megye	7	1	14	0	25 / -? {3}
Somogy-Z.	6	5	4	1	16 / -1
Tolna-Bar.	8	1	4	0	13 / -4
Borsod-H.	-	-	-	-	? / - ?
Buda	6	2	2	0	10 / -?
Fejér-Kom.	5	2	3	0	11/ -4 {1}
Győr-Sopron	8	2	9	0	19 / -2
Hajdú-Szab.	6	0	0	0	6 / -4
Nógrád	7	2	0	0	9 / -?
Vas	13	0	2	0	15 / -5
Veszprém	18	0	0	0	18 / -2
Összesen	**115**	**22**	**43**	**1**	**186/ -26/ {5}**

Megjegyzés a táblázat 6. oszlopához: az első szám az LMK ülésen részt vett lelkészi jellegű személyek (esperes, gyülekezeti lelkész, ny. lelkész, segédlelkész és lelkészi munkatárs) száma; a törtvonal (/) utáni szám a hiányzókat jelöli mínuszjellel, ahol a hiányzók száma ismeretlen, ott kérdőjel (?) található; három egyházmegyében (Bács-Kiskun, Pest megye, Fejér-Komárom) volt, aki nem szavazott, ez { }-ben külön feltüntetve.

A 6. oszlopban szereplő adatok a 2. és 3. táblázatból értelemszerűen hiányoznak.

2. táblázat (a második kérdésre adott válaszok)

Elutasítja-e (elítéli-e) a levél tartalmát?

Egyházmegye	Igen	Nem	Tartózkodás	Érvénytelen
Bács-Kiskun	7	4	0	0
Csongr.-Szolnok	6	0	0	0
Kelet-Békés	3	0	7	0
Nyugat-Békés	-	-	-	-
Pest	10	4	2	0

Pest megye	6	2	14	0
Somogy-Zala	5	6	4	1
Tolna-Baranya	4	3	6	0
Borsod-Heves	-	-	-	-
Buda	1	3	6	0
Fejér-Komárom	2	3	5	0
Győr-Sopron	3	5	11	0
Hajdú-Szabolcs	6	0	0	0
Nógrád	4	5	0	0
Vas	10	3	2	0
Veszprém	16	0	2	0
Összesen	**83**	**38**	**59**	**1**

3. táblázat (a harmadik kérdésre adott válaszok)
Bizalommal van-e az egyház vezetősége iránt?

Egyházmegye	Igen	Nem	Tartózkodás	Érvénytelen
Bács-Kiskun	8	3	0	0
Csongr.-Szolnok	6	0	0	0
Kelet-Békés	8	0	2	0
Nyugat-Békés	-	-	-	-
Pest	14	2	0	0
Pest megye	8	1	13	0
Somogy-Zala	8	2	5	1
Tolna-Baranya	7	0	6	0
Borsod-Heves	-	-	-	-
Buda	8	0	2	0
Fejér-Komárom	4	1	5	0
Győr-Sopron	5	3	11	0
Hajdú-Szabolcs	6	0	0	0
Nógrád	7	2	0	0
Vas	15	0	0	0
Veszprém	18	0	0	0
Összesen	**122**	**14**	**44**	**1**

4. táblázat (a három kérdésre adott válaszok összesen)

Kérdés	Igen	Nem	Tartózkodás	Érvénytelen	Egyik
1. kérdés	115	22	43	1	kérdésre
2. kérdés	83	38	59	1	sem
3. kérdés	122	14	44	1	válaszolt:
Összesen	**320**	**74**	**146**	**3**	**5**

5. táblázat (a kérdésekre adott érvényes szavazatok megoszlása %-ban)

Kérdés	Igen	Nem	Tartózkodás	Összesen
1. kérdés	63,89 %	12,22 %	23,89 %	100 %
2. kérdés	46,11 %	21,11 %	32,78 %	100 %
3. kérdés	67,78 %	7,78 %	24,44 %	100 %

6. táblázat (az összes érvényes szavazat megoszlása %-ban)

Igen	**59,26 %**
Nem	**13,70 %**
Tartózkodás	**27,04 %**
Összesen	**100,00 %**

7/. Összegző értékelés

a/. Dolgozatom 2/. pontjának a végén már jeleztem, hogy az anyaggyűjtés nehézségei miatt nem lehet hiánytalan képet adni az LMK-kban 1984 őszén lezajlott szavazásokról, illetőleg azok eredményéről. Végül is azonban a 16 egyházmegye közül 14-ből általában megbízható adatokkal rendelkezünk ahhoz, hogy témánkkal kapcsolatban mégis megközelítőleg pontos összképet nyerjünk az országos helyzetre nézve.

Ennek fényében elsőként azt kell megállapítanunk, hogy legalábbis problematikus Káldy Zoltánnak az a nyilatkozata, amiről az Evangelischer Pressedienst 1985. január 31-i száma ad hírt: „Hazugság [sic] az az állítás, hogy a lelkészeknek csak egy kisebbsége kívánt bizalmat tanúsítani az egyházvezetőséggel szemben.[34] Utalt arra, hogy a 240 lelkész között csak 22 volt, akik nem ítélték el Dókát, és 30 olyan, akik tartózkodtak az állásfoglalástól."[35]

Noha ez a szöveg tulajdonképpen tudósítás Káldy nyilatkozatáról, s ráadásul fordítás eredménye (lásd a 35. sz. jegyzetet), tehát bizonyos óvatossággal kezelendő, maguk a benne található számok azonban minden bizonnyal megfelelnek a eredeti szövegben szereplőknek.

[34] Vajon állított ilyet egyáltalán valaki, vagy csak hangulatkeltő taktikai fordulatról van szó? *(I. G.)*

[35] Terray László közlése a német szöveg norvég fordítása alapján.

Így megállapíthatjuk, hogy a fenti táblázatokban látható számok semmiképpen nem igazolják azokat a számarányokat, amelyeket Káldy nyilatkozata sugall. Ugyanis a három kérdésre adott „nem" szavazatok középarányosa 24,66, a „tartózkodásé" pedig 48,66. Arról nem is beszélve, hogy az ilyen jellegű szavazásoknál a tartózkodások értelemszerűen nem az „igen", hanem a „nem" szavazatokat erősítik. Még az egyházvezetés iránti bizalmat firtató kérdésnél is — bár kétségtelenül itt a legtöbb az „igen" — a nemleges és a tartózkodást jelző szavazatok száma kis híján egyharmada az összes szavazatnak.

b/. A bevezetőben említett előadásomban a szavazásra feltett három kérdés közül az elsővel próbáltam részletesebben foglalkozni. Utaltam arra, hogy itt tulajdonképpen az *időzítés és a szándék* kérdéséről van szó. Az akkor elmondottakat — éppen az LMK ülések anyagának ismeretében — most még röviden kiegészíthetjük.

Feltűnő, hogy Dóka Zoltán Nyílt levelének az LVSZ nagygyűlésre való időzítését milyen sokan nem értették, s ezért csak tapintatlan vagy éppen otromba ünneprontást láttak Dóka akciójában, tulajdonképpen Miklós Imre ÁEH elnök logikája szerint.[36] Elfeledkeztek arról, vagy nem gondoltak arra, hogy 1984 valóban kairosza volt a segélykiáltásnak, s ha Dóka Zoltán azt akarta, hogy kiáltását meghallja a lutheránus világ, akkor éppen a budapesti nagygyűlésre időzítve kellett a Magyarországi Evangélikus Egyház nyomorúságaival kapcsolatban segítségért kiáltania.

c/. A 2. kérdés a Nyílt levél *tartalmára* összpontosít. Figyelemreméltó a 2. kérdésre adott szavazatok megoszlása. A 83 „igen" mellett feltűnően sok a „nem" szavazat (38) és a „tartózkodás" (59); az utóbbi kettő összesen (97) pedig jelentősen több mint az „igen". A jegyzőkönyvek, közelebbről az elhangzott felszólalások vizsgálata azt mutatja, hogy ezek mögött a számok, illetőleg számarányok mögött csak részben van a Dóka által a diakóniai teológián és Káldy egyházkormányzásán gyakorolt kritikával való egyetértés. Inkább azzal magyarázhatók ezek a számok, hogy a lelkészek hiányolják — s a legtöbben nyilván joggal — a Nyílt levél tartalmának pontos ismeretét. (Bizonyára még csak megközelítő pontossággal sem lehet fölmérni, hogy azokban a hetekben a lelkészek hány százalékának a birtokában volt meg Dóka Zoltán levele, vagy hányan olvasták legalább azt.)

A Nyílt levél ismeretének a hiánya azonban nem mindig objektív okra vezethető vissza, hogy ti. valaki képtelen volt hozzájutni a szöveghez. Talán nem is ritkán (s ez sokat elárul a korról!) tudatos távolságtartás állt az ismeret hiánya mögött. Jellemző példa erre a Pest megyei egyházmegyéből az az eset, amit az LMK-n maga az érintett lelkész mond el a jegyzőkönyv tanúsága szerint: „nekem az a Berthelsen volt a vendégem, aki sürgeti a levelet. Eljött ...-re, kérdezte: van-e Dóka-levelem? Mondtam, hogy nincs. Adok egyet, válaszolta. Mondtam: nem kell." Persze lehetséges, hogy az illető valójában azért utasította vissza a vendég ajánlatát, mert már ismerte a szöveget, ha az nem is volt a birtokában. Ahogy azonban ezt a jelenetet az LMK ülésen exponálja, azzal sokkal inkább Dóka Zoltán levelének mindenestől való elutasítását s eközben persze az egyházvezetés iránti saját lojalitását akarja demonstrálni.

[36] Idézve az 1. sz. jegyzetben hivatkozott előadásban.

d/. A harmadik kérdés a konkrét szituációban — tehát a Nyílt levél hátterén — az egyházvezetéssel szembeni *bizalom* kérdését veti fel. Ez részben érthető, hiszen Dóka Zoltán kritikája Káldy Zoltán teológiai koncepciójának (a diakóniai teológiának) és egyházkormányzásának összefüggésében az egész általa meghatározott irányvonalat és egyházvezetést éri. Nem csoda, ha Káldy ebben a helyzetben tisztázni akarja, hogy a lelkészi kar vajon milyen mértékben ért egyet Dóka Zoltán kritikájával, illetőleg azzal szemben milyen mértékben áll őmellette és az elsősorban általa képviselt diakóniai teológia mellett. A számarányokat tekintve ezen a ponton látszik a helyzet Káldy és az egyházvezetés szempontjából a legkedvezőbbnek. A kérdés csak az, hogy a nagyszámú „igen" szavazat mögött teológiai szempontból is átgondolt döntés van-e.

A 3. kérdésre válaszolva valószínűleg kevesen gondoltak arra, amiről Gondolatok egyházunk helyzetéről... c. eszmefuttatásomban írtam[37], hogy ti. különbséget kell tenni bizalom és engedelmesség között. A Fejér-komáromi egyházmegyében Botta István is hasonlóról beszélt, amikor arra utalt, hogy különbséget kell tenni az egyházi felsőbbség iránti tisztelet és bizalom között. Így illusztrálta mondanivalóját: Amikor Dezséry László lett a püspök, „ha nem is bíztam Dezséry Lászlóban, tisztelettel viselkedtem vele, mert följebbvalóm volt. Ezt a megkülönböztetést hozzáteszem, mert amikor én egy püspökkel tisztelettel viselkedem, még nem biztos, hogy bizalommal viseltetem iránta." Mindenestre, ha nem világos a különbségtétel tisztelet, ill. engedelmesség és bizalom között, könnyen sérülhet a döntés elvi-teológiai alapja és az állásfoglalás helyessége is. A probléma világos átgondolásának a hiánya vajon nincs-e ott a 3. kérdésre adott sok igenlő válasz mögött?

e/. Az összefoglalásban külön ki kell emelni a következő egyházmegyék dolgát: Csongrád-Szolnok, Borsod-Heves, Hajdú-Szabolcs és főként Veszprém. Borsod-Hevesben és Veszprémben különösképpen is érzékelhető az eredményt befolyásolni akaró manipuláció, ha más-más formában is. De a másik két egyházmegye esetében is feltételezhető valamiféle manipulatív hatás. Ugyanis a szavazások összképe alapján e nélkül aligha hihető a tartózkodás és ellenszavazat nélküli egyhangúság mind a három kérdés tekintetében.

f/. Befejezésül érdemes figyelmet szentelnünk *a kérdések sorrendjé*nek is.

A szavazások után írt elemzésemben[38] már utaltam rá, hogy logikusan a Nyílt levél tartalmára vonatkozó kérdést kellett volna előre venni, s értelemszerűen csak utána következhetett volna az akció időzítésére vonatkozó kérdés. Hogy a tényleges sorrend mögött van-e tudatosság vagy nincs, az aligha dönthető el. De a kérdések sorrendjével kapcsolatban talán mégis megkockáztathatunk néhány töprengő gondolatot.

A lélektan ismeri az ún. széli reakciót. Ez leegyszerűsítetten fogalmazva azt a tényt rögzíti, hogy az ember döntően az első és az utolsó benyomásokat őrzi meg, valaminek a kezdete és a vége mélyebben az emlékezetébe vésődik, mint ami közben történt. Ezt figyelembe véve, a kérdezők szempontjából nagyon hatásos, hogy az érzelmi, hangulati rezonanciákat kiváltó kérdések kerülnek szélre, tehát az 1. és 3. helyre, s a valójában leglényegesebb kérdés, a második kerül középre, a hangsúlytalanabb helyre.

[37] L. 2. sz. jegyzet.

[38] L. 2. sz. jegyzet

Az sem lényegtelen, hogy az első helyen a — mondhatjuk így: — „legkönnyebben" megválaszolható kérdés áll. Hiszen az ünneprontástól minden jóérzésű ember idegenkedik, s Dóka Zoltán Nyílt levelét, elsősorban az időzítése révén, sokan bizony egyszerűen ünneprontásnak tartották. S ha ehhez hozzávesszük, hogy az első kérdéssel előhívott „igen" szinte vonzza a továbbiakat, azt kell mondanunk, hogy az egyházvezetés szempontjából — tudva vagy tudatlanul — tulajdonképpen nagyon ügyesen lett összeállítva a kérdéssor.

A „negatív" formula (elítéli-e, elutasítja-e) használata a „pozitív" helyett (egyetért-e) talán már nem is gondolható öntudatlannak, szándék nélkülinek. Mert az 1., majd a 2. kérdésnek ez a „negatív" formulázása szinte sugallja a Nyílt levéllel szembeni állásfoglalást, s így az első „elítéli-e?" kérdésre adott válasz, az „igen" szinte reflexszerűen fut azután tovább nemcsak a következő, hanem a rafináltan pozitívra formulázott harmadik kérdésre is.

*

Mindent egybevetve: először is azt mondhatjuk, hogy az LMK-kban 1984. őszén lezajlott rendkívüli ülések és szavazások egyházi közéletünk *kórképét* tárják elénk. S ebben a kórképben feltűnik sok, a korszak rontó hatásáról árulkodó jel (helyezkedés, ügyeskedő taktikázás, hajbókolás a hatalom előtt stb.), mintegy igazolva a Nyílt levél megállapításait egyházunk közállapotairól.

Ugyanakkor ezek az alkalmak és a szavazások eredményei mindenek ellenére arról is tanúskodnak, hogy a monolitikus egyházkormányzati struktúrán — talán a Nyílt levél hatására is — bizonyos *hajszálrepedések* mutatkoznak. Már nem mindenütt történik gépies egyhangúsággal a hatalomnak való behódolás. Ha olykor nagyon óvatosan is, hangot kap a hivatalos álláspontól eltérő vélemény, s már olykor megfogalmazódik a felső vezetéssel szembeni kritika és bizalmatlanság.

S talán megkockáztatható az a vélemény is, hogy mindaz, ami ezen az őszön az LMK-kban történt, a vezetőség eredeti elgondolása ellenére, hosszú távon a Nyílt levél szándékának irányában hatott a lelkészi karban és az egyházi közvéleményben. Akkor pedig, minden visszássága és negatívuma mellett, volt ennek a szavazásnak *pozitív hozadéka* is egyházunk életében.

A Lélek ezt a kettőt akarja elérni és megteremteni minden keresztyénben: először bizonyosodjék meg a szívük, hogy kegyelmes Istenük van; azután legyenek képesek maguk is segíteni másokat könyörületességgel. Az első azt teszi, hogy kibékültek Istennel, s mindenük megvan, ami csak kell. S ha ez így megtörtént, akkor megkezdődhetik segítő isteni szolgálatuk könyörületességgel.

(Luther Márton)

Ifj. Zászkaliczky Pál

Az egyházvezetés szerepe a *Testvéri szó* egyházunkra gyakorolt hatásának alakulásában

Elemzés vagy értékelés? Hány évnek kell eltelnie ahhoz, hogy átléphessük a határt egy történelmi eseményre gondolva? Mikor jön el az az idő, amikor már megengedheti magának az elemző, hogy értékeljen? Nyilván nem ilyen éles a határ a két attitűd között. Amikor még sok a feltáratlan tény és adat, akkor még inkább a kutatóé, a kérdezőé a fontosabb szerep. Amikor pedig elérkezik egy olyan állapot, hogy egy eseményről minden lényegeset tudunk (persze, ez csak elméletben létező állapot), akkor már szabad beszélni annak jelentőségéről, a történelem folyásában betöltött szerepéről és súlyáról.

Amikor felkérést kaptam, hogy a *Testvéri szó*[1] születésének 20. évfordulójára írjak, először megkísértett az értékelés gondolata. Szépen és hosszan lehetett volna arról írni, hogy milyen nagy jelentőségű iratról van szó, hogy milyen büszkék lehetünk evangélikus egyházunkra, hogy a rendszerváltozás előtt négy, a szovjetek kivonulása előtt öt évvel volt 19 bátor ember[2], aki lényegi változásokat mert követelni, hogy egyházunk példát mutatott a társadalomnak, hogy egyházunkban volt egy értelmiségi kör, akik megpróbáltak szabadon gondolkodni, stb. Rá kell mutatni arra, hol helyezkedik el ez a levél a reformiratok sorában[3], milyen gyökerei fedezhetők fel, és milyen folytatása volt. A hatásainak számbavétele irányából is megközelíthető az értékelés, megpróbálva megtalálni azokat az eredményeket, amelynek első nyilvános felvetése ebben a nyílt levélben található. Egy ilyen tanulmányra szükség is van, talán újabb 20 év múlva el is érkezik megírásának ideje.

Most azonban figyelmünk fókuszát a távolabbi horizontról inkább közelebbre, a fellelt adatokra és dokumentumokra fordítsuk. Mivel a Testvéri szó születésének körülményeiről, a csoport szervezéséről csak a részvevők szólhatnak hitelesen[4], a történetnek ezt az időszakát nem érintem. Kövessük tehát az eseményeket – amennyire erre lehetőség van – időrendben.

1986 márciusában 19-en (10 lelkész és 9 világi egyháztag) aláírták azt az iratot, amelyet közel fél éven keresztül fogalmaztak, készítettek elő. Címzettje az evan-

[1] Testvéri szó a Magyarországi Evangélikus Egyház minden tagjához című irat több alkalommal is megjelent nyomtatásban: Erős vár 1986/3.; Evangélikus Élet (EvÉl) 1989.11.12., Keresztyén Igazság (KerIg) 1989/4.: 21–23.

[2] A Testvéri szó aláírói: Bence Imre, Botta István, Csepregi Zsuzsa, Dóka Zoltán, Dóka Zoltánné, ifj. Fasang Árpád, dr. Frenkl Róbert, Gadó György, dr. Gadó Pál, Ittzés Gábor, Ittzés Nóra, Kendeh György, dr. Koczor Miklós, Koczor Zoltán, Rőzse István, Thurnay Béla, Virágh Szabolcs, Zászkaliczky Pál, Zászkaliczky Péter.

[3] Erre tettem kísérletet két évvel ezelőtt: ifj. Zászkaliczky Pál: Dóka Zoltán Nyílt levelének körülményei és utóélete a reformiratokban in: KerIg 2004/63.: 23–26.

[4] Pl.: Ittzés Gábor: Néhány személyes szó a Testvéri szó történetéhez in: KerIg 1989/4.: 25–28.; ifj. Zászkaliczky Pál beszélgetése Dóka Zoltánnal in: Mirák Katalin (szerk.): Nem voltam egyedül II. kötet MEVISZ, Bp., 1999.: 138–139.

gélikus egyház minden tagja. A nyílt levelet aláírások nélkül terjesztették abból a megfontolásból, nehogy személyi ellentétek terheljék meg a tartalom megítélését. Első lépésként azonban két aláíró, dr. Frenkl Róbert és Rőzse István április 9-én felkeresték dr. Nagy Gyulát, az Északi Egyházkerület akkori püspökét, és átadták az irat aláírásokkal ellátott példányát.

A csoport nyílt színrelépést egy bő hónapos csend követi. Hogy mi mindent történt ebben az időben, arra még következtetni sem tudunk egyelőre, bizonyos azonban, hogy léteznek még ismeretlen dokumentumok, amelyek felfedik majd az ekkor történteket.

Az áprilisban már beteg Káldy Zoltánt Sólyom Károly paksi esperes helyettesíti, az egyház vezetését gyakorlatilag Nagy Gyula látja el egyedül. Hogy őt hogyan érintette az irat, arról jól árulkodik, hogy egy később született írásában „testvérietlen 'Testvéri szót'" emleget, és úgy véli, hogy „a lelkészek döntő nagy többsége elutasítja a 'Testvéri szó' testvérietlen gyanúsításait, vádjait, főleg az időpontját".[5]

Május közepén aztán mintegy varázsütésre, felgyorsulnak az események. Nagy Gyula vezércikket ír egyházi hetilapunk pünkösdi számába, amely konkrét utalás nélkül ugyan, de egyértelmű üzenet: „Ne akarja és nem is tudja senki 'kézbevenni' az egyház megújítását. ... *A Krisztus-hitből* azóta is szeretet – nem vádaskodás, elkülönülés vagy szembeállás – születik. ... Ha valaki csak rosszat és hiányt lát, csak válságról tud beszélni, amikor Isten Lelke olyan gazdag termést adott egyházunk életében, az mélyen hálátlan Isten iránt. ... Pünkösd nem azokat igazolja ..., akik csak ítélni, bírói székbe ülni akarnak, de nem hálásak a sok jóért egyházunk mai életében, és nem készek végezni a maguk szolgálatát, a maguk helyén."[6] Ezeket a sorokat persze csak az érti igazán, aki ismeri a Testvéri szót. Akik pedig még nem olvasták, azok számára elindul a „hivatalos és helyes" értelmezési propaganda.

Május 16-ára Budapestre országos esperesi értekezletet hívtak össze, amelynek leglényegesebb napirendi pontja az *Egyházunk belső helyzete* címet viselte, előadója Nagy Gyula volt.[7] Értékelését az emlékeztető készítője, Tóth-Szöllős Mihály így foglalta össze:

„Két szilárd pont van, amiből semmiféle beszélgetésben nem engedhetünk. Ezek az alapjai minden beszélgetésnek:

1./ A diakóniai teológiáról, mint alapról nem vitatkozunk. Az egyházban tiszta tanítás kell! A gyakorlati megvalósítás mikéntjéről lehet beszélgetni.

2./ Nem lehet kérdéses az egyház útja a mai magyar társadalomban. Az egyház és az állam mai viszonyát nem engedjük megrontani. Az utat nem veszélyeztethetjük. Gettó-egyházat nem akarunk. Isten előtt állva felelősen végezzük közéleti szolgálatunkat is!

Mindenképpen elutasítjuk az egyházszakadást, ellenzéki társulásokat és csoportosulásokat. Hajlandók vagyunk beszélgetni, de nem előzetes feltételekkel. A beszélgetésnek természetes módja, hogy az irat terjesztése leáll és az aláírókkal készek vagyunk beszélni."[8]

[5] Dr. Nagy Gyula 1986. július 19-én kelt Pro memoriája EOL Nagy Gyula Iratai (NGyI) 31.d.

[6] Dr. Nagy Gyula: Pünkösdi gondolatok az egyház megújulásáról in: EvÉl 1986.05.18.

[7] Az esperesi értekezletről készített feljegyzést lásd: EOL ÉEEK Lt. 92/1986.

[8] Uo.

Érdemes néhány felszólalást is idézni:

„Sólyom Károly: Ne felejtsük el az 1948-as egyezményt! Az 1966-os Egyházi Törvényt és annak Ünnepélyes Nyilatkozatát. Esküt tettünk rá" ...

Keveházi László: Exponáltnak érzi magát, mert egyházmegyéjéből többen vannak az aláírók közül – ezt ők maguk fedték fel! Beszélgetni kell!

Bárány Gyula: Oda jutunk, hogy a szabadság szabadossággá lesz. Nem söpörjük le az asztalról, beszélgetni kell. A szekularizációnak az ateizmussal való kapcsolása teljesen félreérthető. ...

Szabó Gyula: Az irat legnagyobb bűne az időzítése. Testvérietlenséggel szemben mi nagyon 'evangéliumi módon' válaszolunk. Úgy érzem, azért írták, mert nem ők vezetnek.

Szebik Imre: Vannak, ahol a lelkészek a társadalomhoz jól viszonyulnak, jó kapcsolatot tartanak. Az irat mögött sértődöttség is áll. Inkább naivak, mint ellenségek. Szükségünk van belső önkritikára, őszintén, testvériesen beszélgessünk egymással.

Szirmai Zoltán is a beszélgetés fontosságára teszi a hangsúlyt, de ez a beszélgetés nagyon nehéz lesz. Vannak, akikkel nem lehet beszélgetni. Kimondanak nagy tételeket, de mit kellene kezdeni vele? Vannak keserű emberek, de saját keserűségüket ne vetítsék az egyház egészére."[9]

És végül a határozatok:

„1./ Sem a diakóniai teológiáról, sem mai utunk kérdéséről a társadalom, népünk és hazánk vonatkozásában nem vagyunk hajlandók vitázni. Erről az alapról tárgyalunk.

2./ Bár az időpont nem jó, de beszélgetünk. Egyesekkel a teológiai vagy gyakorlati kérdésekről. A szembenállás azonban nem párbeszéd!

3./ Az értekezlet Káldy püspök mellett nyilatkozik és érte imádkozik ebben a helyzetben is.

4./ A párbeszéd feltétele: leállítani az irat terjesztését.

Fentieket az értekezlet megszavazta egyhangúlag és azt is, hogy ezt az ismertetést a LMK ülése elé viszik az esperesek."[10]

Mi tehát az egyházvezetés szerint a követendő módszer a Testvéri szóval, illetve az aláírókkal szemben? Meg kell próbálni megosztani a csoportot úgy, hogy csak egyesekkel tárgyalnak. Akadályozni kell az irat terjedését. A kommunikációban hangsúlyozni kell a személyi kérdéseket (sértettség, Káldy betegségére időzített megjelenés) a tartalmi értékelés hátrányára. Az irat leglényegesebb mondanivalója, a diakóniai teológia kizárólagosságának megkérdőjelezése azonban nem lehet a tárgyalások témája. A többi, szintén nem lényegtelen, de az egyházvezetésnek kevésbé fájó felvetésről pedig azt kell hirdetni, hogy az már az ő programjuknak is szerves része. Tökéletes, már-már politikusokat is megszégyenítő stratégia az irat mondanivalójának kilúgozására.

Az egyházmegyei lelkészi közösségek sorra napirendjükre vették az irat tárgyalását. Általánosnak mondható, hogy a május-júniusban megtartott értekezleteken jelenlévők nagy része még nem olvasta az iratot, hanem az ülésen olvasták csak fel. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a felszólalások többségéből értetlenség, elutasítás

[9] Uo.
[10] Uo.

tapasztalható. Ezek közül is érdemes néhányat idézni. „Sikos Lajos: A veszprémi egyházmegye lelkészi kara döntött és egyöntetűen elutasította a zavart keltő próbálkozást. ... Időzített támadás volt ez, hiszen egyidejűleg az esztergomi érseket is megtámadták. Igen gyanús, hogy a magyar államrendszer ellen is dolgoznak."[11] „Deme Zoltán: Ha esetleg 'pusztul az egyház', én nem a felvetett kérdésekben látom az okát. A levélben hatalmi kérdés felvetését látom, amit elutasítok. Lászlóné Házi Magdolna: Ha egyházunk vezetősége nem így vezetett volna az elmúlt évtizedben, lenne egyáltalán kinek levelet írni?"[12] „Az Esperes [Bárány Gyula] ismertette a 'Testvéri szó' című beadványt és rámutatott annak hibáira. ... Az evangélium félreismerése az, hogy a világi dolgokban is csak az evangélium adhat egyedül eligazodást."[13] „A tegnapi – Borsod-Hevesiekkel közös – tokaji LMK ülésünkön nekem jutott – nem véletlenül – a 'Testvéri (-etlen) szó' ismertetése és a budapesti jegyzeteim alapján megejtett kommentálása. Megítélésem szerint 'szerencsés' volt, amennyire az efféle az lehet. Jó hangulatú gyűlés befejező része volt az ügy. Megnyugvással jelenthetem Püspök Úrnak, hogy a két egyházmegye jelenleg még 'fertőzéstől' mentes! Teljes egyhangúsággal osztották egyetértésüket az Országos Esperesi Értekezlet többségének véleményével. ... A két lelkészcsapat sértőnek tartja, hogy gyülekezeteinkben olyat hiányolnak és követelnek, amit bizony a többség lankadatlanul szívügyének tart. Ezt észlelni nem volt rossz! Ugyancsak jól érzékelték a bomba időzítését is!"[14]

Felbukkan itt-ott azért néhány támogató vagy legalábbis nem elutasító hozzászólás is: „Szeverényi János: Én most magamról gondolkodom. Isten óvjon minket attól, hogy a felvetett kérdések ne indítsanak minket bűnbánatra. Érzésem szerint volt itt feszültség is. Nagy higgadtságra van szükség ahhoz, hogy ismeretlen emberekről ne ex katedra nyilatkozzunk. Mert elképzelhető, hogy az írók között is vannak olyanok, akik nem látják tisztán a dolgokat."[15] „Bolla Árpád: ... Az iratról beszélgetni kell, mert én úgy látom, hogy nagy baj van az egyházunkban, ezért változást kell végrehajtanunk. Hívjuk meg az aláírókat akár az LMK-ra is, és beszélgessünk velük. A testvéri kezet meg kell fogni. Nagyon papos egyház lettünk."[16] „Roszik Gábor: mi lenne, ha bizalommal és jóindulattal úgy tekintenénk a levél íróira, hogy felelősséggel szóltak?! A levél tartalmát illetően több mindennel egyetértek. Véleményem szerint nem országos szinten, hanem LMK-szinten, testvéri légkörben kellene beszélgetni. Javaslom, hogy a Testvéri szó jelenjen meg a Lelkipásztorban."[17]

---

[11] Jegyzőkönyv a veszprémi és a somogy-zalai egyházmegyék Lelkész Munkaközösségeinek 1986. június 4-én, Gyenesdiáson tartott közös értekezletéről. l.: EOL ÉEEK Lt. 92/1986.

[12] Jegyzőkönyv Készült a Kelet- és Nyugat-Békési egyházmegyék közös LMK ülésén Orosházán 1986. május 21-én. l.: EOL ÉEEK Lt. 92/1986.

[13] Jegyzőkönyv a Győr-Soproni Evangélikus Egyházmegye Lelkészi Munkaközösségének Téten, 1986. május 28-án tartott értekezletéről l.: EOL ÉEEK Lt. LMK jkv. 13/X/1986.

[14] Szabó Gyula esperes Debrecenben, 1986. május 22-én kelt, bizalmas minősítésű levele Dr. Nagy Gyulának. EOL ÉEEK Lt. 92/1986.

[15] Jegyzőkönyv Készült a Kelet- és Nyugat-Békési egyházmegyék közös LMK ülésén Orosházán 1986. május 21-én. l.: EOL ÉEEK Lt. 92/1986.

[16] Jegyzőkönyv, melyet felvettünk a Cinkotai Evangélikus Egyházközség gyülekezeti termében 1986. június 11-én, a Pesti Evangélikus Egyházmegye LMK ülésén. l.: EOL ÉEEK Lt. LMK jkv. 22/X/1986.

[17] Jegyzőkönyv Felvettük a Pest megyei Evangélikus Egyházmegye Lelkészi Munkaközösségének Tápiószentmártonban, 1986. május 21-én megtartott, az esztendő 5. ülésén. l.: EOL ÉEEK Lt. LMK jkv. 23/X/1986.

A Testvéri szó utóéletét, hatását és az egyház vezetőinek a felvetett kérdésekhez, valamint az aláírókhoz való viszonyulását vizsgáljuk meg négy szempont mentén.

Az aláírókkal szemben – mint fent már említettük – az egyik leglényegesebb elvárás az volt, hogy állítsák le az irat terjesztését. Nagyon megfontolt stratégiára vall az aláírók részéről az, ami az LMK-jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a lelkészek jelentős része az aláírást követő két hónap múlva sem ismerte még az egyház minden tagjához címzett nyílt levelet. A legnagyobb felháborodást és sértődést a Testvéri szó nyugatra kerülése okozta. Ezt Nagy Gyula is erősen nehezményezte: „A legutóbbi hetek során a Nyugat egyes egyházi és világi sajtóorgánumaiban és rádióadásokban is (Szabad Európa, stb.) szélesedően teret kapott az ú.n. 'Testvéri szó' és a vele kapcsolatos híresztelések 'bizalmi válságról' vagy általában 'válságról' a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetői és a 'vezetettek', köztük lelkészek és világiak között. Ebben a svájci EPD, a nyugatnémet epd és skandináv egyházi sajtószolgálatok, továbbá a Keston College ismert köre jártak elől. Legutóbb az észak-amerikai 'Erős Vár' c. egyházi lap közölte szenzációs tálalásban, rosszindulatú kommentárral és a Fasori Gimnázium ügyével is összekapcsolva ezt a testvérietlen 'Testvéri szót'."[18] Valóban, az USA-ban megjelenő *Erős Vár* közölte az iratot.[19] A felháborodás erősségét érzékelteti, hogy a már idézett *Pro memoria* feljegyzéssel egyazon napon Nagy Gyula levelet írt Cleveland-be, a lap szerkesztőségének. Az írás általános dicsérete a hazai egyházi helyzetnek és erős támadás a nyugaton élők kritikai magatartása ellen, oly módon, hogy saját véleményét a hazai közvélemény hangjának minősíti. A közel kétoldalas írásból – terjedelmi okok miatt – csak néhány szemelvényt idézek: „Megdöbbenéssel és mély szomorúsággal olvastuk itthon az 'Erős Vár' most érkezett júniusi számát, amely egyoldalú információk alapján, a hazai egyház felelős vezetőit meg sem kérdezve ismerteti – hidegháborús hangvétellel – néhány hazai lelkész és gyülekezeti presbiter ú.n. 'Testvéri szavát'. ... Maga az irat nagy részében senki által nem vitatott és közösen vallott teológiai tételeket sorol föl, együtt egy sor olyan 'követeléssel', amelyek legnagyobb részét éppen a kritizált egyházi vezetőség vette föl programjába és fáradozik megvalósításukon. ... A Magyarországi Evangélikus Egyház vezetői ... a leghatározottabban elítélik azok ismételt, konfrontációs próbálkozásait, akik ezt már két évvel ezelőtt is megtették a világgyűlés előtt és alatt, s akik most Káldy Zoltán püspök, a LVSZ elnöke betegségét akarják újra felhasználni külföldön, de itthon is egyházunk hitelének, becsületének rontására, mások által megbecsült teológiai munkájának és egyházi életének diszkreditálására."[20] Az USA-ban élő magyar evangélikus testvérek természetesen másként értelmezik a sajtószabadság kérdését. Másként látják a hazaiak helyzetét, és a püspöki szolgálatból eredő kötelezettségeket is. „Úgy látszik, hogy az óhazai egyház szemszögéből mi itt csak azt tehetjük – hasonlóan az otthoni szolgatársakhoz, hittestvérekhez –, ami az egyházvezetés kifejezett tetszésére van. ... Mint ismeretes, mi itt más politikai rendben és más egyházi szerve-

[18] Dr. Nagy Gyula 1986. július 19-én kelt Pro memoriája EOL NGyI 31.d.

[19] A Testvéri szó az Erős Vár 1986. évi 3., júniusi számában jelent meg. Ez az irat első magyarnyelvű sajtóközlése.

[20] Dr. Nagy Gyula Budapesten, 1986. július 19-én kelt levele az Erős Vár szerkesztőségének. EOL NGyI 31.d. A levél megjelent az Erős Vár 1986/4., augusztusi számában.

zetben, tehát más felelősségi keretben élünk. Ez is adottság. Ezért Püspök úr nem vetheti szemünkre, hogy az 'Erős Vár' az Önök megkérdezése nélkül közöl ilyen vagy olyan hírt. Először is, Önök nem egyházi hatóságaink. Másodszor, minket hozzászoktattak, hogy nekünk nem kell megkérdezni espereseinket, püspökeinket, hogy mit szabad vagy nem szabad publikálni, mihez és hogyan szabad hozzászólni, anélkül, hogy ezért hátrányunk keletkeznék. ... Természetesen rendkívül érdekfeszítő volna a 'Testvéri szót' az Evangélikus Életben olvasni. Úgy látszik, az óhazai ev. egyház Csernobilja ez; igaz, az ottani eseményeket csak két napig titkolták. ... Alig értjük az imádságra vonatkozó kérdését, hogy mi miért imádkozunk a 'Testvéri szó' szerzőiért. Talán Püspök úr nem imádkozik értük, mikor Önnek éppen mint püspöknek, a pásztorok pásztorának volna kötelessége, hogy ezeket a testvéreinket, akik oly súlyos kérdésekben álltak az egyház nyilvánossága elé, imádságban hordozza és hordoztassa és azért imádkozzék, hogy őket kellőleg meg is értse? Mert a mi imádságunkban ez a vonatkozás is érvényesül. Hosszabban már nem érdemes írni, legfeljebb még csak kérését illetően, hogy adjunk helyet 'a hazai egyház vezetősége és közvéleménye hangjának is'. Ilyen óhajnak készséggel adtunk eddig is és adunk ezután is helyet, ti., mind az egyház vezetősége, mind az egyház közvéleménye hangjának. Engedje meg meggyőződésünket, hogy a kettő nem szükségszerűen azonos!"[21]

A Budapesten megjelenő *IDL* az 1986. évi 6. számában hírt adott a Testvéri szóról. Nagy Gyula ezt is nehezményezte, és választ közöltetett ebben a lapban is. A belső élet dicsérete és a kritika elutasítása mellett itt egy új motívumot is felfedezhetünk nála. Ez talán a kifelé mutatott békülékeny arc? „Az őszinte párbeszéd mindig szükséges és gyümölcsöző, mivel senki – egyetlen egyház sem – tökéletes. A türelmesen folytatott dialógus bizonyosan tovább oldja majd a Nyugat és a Kelet egyházai között még a 'hidegháború' idejéből fennmaradt görcsöket. Valamennyiünk közös érdeke, hogy a megértésért és az együttműködésért fáradozzunk, ne pedig a konfrontációra törekedjünk. Azok, akik ezt nem akarják belátni, mindenütt fokozatosan elszigetelődnek és mind Keleten, mind Nyugaton önmagukat zárják ki egyházaink teológiai és gyakorlati, eleven életéből."[22]

Megfigyeléseink második tárgya a középiskola kérdése. Ez talán a Testvéri szó legkonkrétabb követelése. Az év folyamán konkrét beadványok is születtek a Fasor visszaállítása érdekében, amelyek említésre kerültek az 1986. november 20-án tartott Országos Közgyűlés előtt is: „Javaslat érkezett ... az északi egyházkerületi közgyűlés egyik lelkésztagjától [Zászkaliczky Pétertől], kérve a Fasori gimnázium visszaállítását és egy tárgyalóképes bizottság kijelölését a kérdés megvitatására. A másik, hasonló javaslat a napokban érkezett a 'fasori öregdiákok' három képviselőjétől, mely szintén a Fasori gimnázium újjászervezésének napirendre tűzését kéri."[23] Nagy Gyula a jelentésében a Budai Szeretetotthon bővítését, a soproni templom renoválását és a Teológiai Akadémia és Otthon bő-

[21] Bernhardt Béla: Szabad egyház szabad sajtója – Nyílt levél dr. Nagy Gyula ev. püspökhöz in: Erős Vár 1986/5.

[22] Bischof Nagy über das „Brüderliche Wort" in: IDL 1986.07.25. A cikk magyar fordításban: EOL NGyI 31.d.

[23] Dr. Nagy Gyula jelentése: Egység és megújulás Püspöki jelentés a Magyarországi Evangélikus Egyház közgyűlésének 1983. november – 1986. november l. EOL NGyI 31.d.

vítését a gimnázium ügye elé sorolta, ezért „időnyerésre játszott": „Kérem, bízza meg országos közgyűlésünk ezt a bizottságot azzal, hogy részletes jelentését és javaslatait a döntésre illetékes, legközelebbi országos közgyűlés (1989) elé terjessze. Időközben az előbb említett három, sürgető feladat egész egyházunk lelki és anyagi erejét nagyon komoly próba elé állítja."[24] Nincs is probléma azzal, ha az erők és lehetőségek reális felmérése miatt egyes feladatok későbbre sorolódnak. Megdöbbentő azonban, hogy a közgyűlés előtt 10 nappal Nagy Gyula egészen más tartalmú levelet intézett az ÁEH elnökéhez, amelyben összecsúsztatta a gimnázium és a fasori épület kérdését. A gimnáziumról mint oktatási intézményről egy szót sem ejtett, az épület státuszának rendezésétől viszont pénzügyi bevételt várt. (Jelentősége miatt a levelet teljes terjedelmében közlöm.) „Egyházunkban az elmúlt évek során többször is felvetődött a volt Fasori Evangélikus Gimnázium épületének ügye. Az épület telekkönyvileg ma is a Magyarországi Evangélikus Egyház tulajdona, de az elmúlt több mint három évtized során az épület bérlete vagy állami megvétele még nem nyert végső rendezést. Egyházunkban ma újból felvetik sokan a kérdést: miért nem tesz az Evangélikus Egyház vezetősége lépéseket az épület rendezetlen helyzetének megoldására? Jól ismerem és ismeri egyházunk vezetősége is kormányzatunk őszinte jóakaratát, amellyel a Teológiai Akadémiának a fasori épületben történt ideiglenes elhelyezése után az épület helyett a Lendvai utcai épületet bocsátotta rendelkezésre egyházunk teológiai főiskolájának elhelyezésére; majd jelentős segítséget adott a Teológiai Akadémia végleges elhelyezésére Zuglóban. Tudatában vagyunk országunk jelenlegi nehéz gazdasági helyzetének is. Mégis legyen szabad egyházunk vezetősége nevében tisztelettel előterjesztenem kérésünket: lehetséges volna-e valamilyen, esetleg hosszabb távra szóló rendezést találni erre a régóta megoldatlan kérdésre, akár az épület állami megvétele, akár az egyháznak való visszajuttatása, akár egy bizonyos bérleti összegnek az Evangélikus Egyház részére való folyósítása útján? Elnök Úr eddig sokszor megtapasztalt jóakaratát és segítségét megköszönve, maradok őszinte tisztelettel."[25]

Tipikus kelet-európai jelenség volt a szerzői jogok semmibe vétele. A Testvéri szó által felvetett kérdések sokakat foglalkoztattak[26], és ezt az egyház vezetősége is felismerte. Az irányítást azonban nem engedte ki a kezéből. Nagy Gyula erről így ír: „Rövidest indul az 'Evangélikus Élet' címoldalán egy elvi jellegű, 16 cikkből álló sorozat, amely az említett iratban felvetett és más fontos kérdésekkel foglalkozik (nem az iratra hivatkozva!). A tervet Vámos József dékán és Cserháti Sándor professzor készítették el júniusban."[27] Az Evangélikus Élet valóban elkezdett „elvi jellegű" cikkeket közölni, de hogy ezek közül melyek tartoznak a tervezett sorozatba, arra csak a tördelés formai elemeiből és a cikkek elhelyezéséből következtethetünk. Így is csak

[24] Uo.

[25] Dr. Nagy Gyula Budapesten, 1986. november 10-én kelt levele Miklós Imrének, az ÁEH elnökének. EOL NGyI 31.d.

[26] „Weltler Sándor: Nem írta alá a levelet, de tény, hogy a levél azokat a problémákat érinti, amivel a lelkészek 90%-a foglalkozik." Jegyzőkönyv, mely készült a Vasi Evangélikus Egyházmegye Lelkészi Munkaközösségének Szombathelyen, 1986. június 27-én tartott ülésén. l. EOL ÉEEK Lt. LMK jkv. 16/X/1986.

[27] Dr. Nagy Gyula 1986. július 19-én kelt Pro memoriája EOL NGyI 31.d.

6 írást sikerült feltételesen „azonosítani".[28] (Ha valamelyik cikk mégsem az említett sorozat része vagy esetleg valamit kihagytam a felsorolásból, akkor mind a sorozat összeállítóitól, mind a szerzőtől elnézést kérek.) Ez a – torzóban maradt – cikksorozat is csak jele annak a hozzáállásnak, amelyet az egyház vezetői több alkalommal hangsúlyoztak, hogy a Testvéri szó nyitott kapukat dönget, a benne felvetett követelések a vezetők programjának szerves elemei. Az irat érdektelenségbe fullasztásának, jelentősége csökkentésének jól végiggondolt taktikai eszköze volt ez.

Negyedik pontként az egyházvezetés stratégiájának azt az elemét vizsgáljuk meg, amely a Testvéri Szót aláírók közösségének megbontására törekedett. Létezik olyan vélemény is, hogy a csoport már kezdettől fogva nem volt egységes.[29] Ma már látszik azonban az is, hogy a csoport megosztására Nagy Gyula is folyamatosan törekedett. Az iratot számára április elején átadó két küldöttel külön találkozott még május végén is[30], és júliusban újabb meghívásukat fontolgatta[31], amelynek megtörténtéről nem találtam dokumentumot. A nyár közepére jutott el odáig, hogy már a sajtóban folytatott viták tartalmi elemévé teszi a csoport megosztottságának hangsúlyozását: „Szükségesnek tartanám egy helyreigazító, tisztázó nyilatkozat közlését az LVSZ sajtószolgálatában és az IDL-ben is, a következő lényeges pontokkal: 1. A 'Testvéri szó' igazi háttere és a maroknyi kis csoport differenciált értékelése (rosszindulatúak, és rosszul tájékozottak, akikkel lehet beszélni); 2. ..."[32]

Nagy Gyula ötlete volt az is, hogy az irat által felvetett tartalmi munka az egyházvezetés és az aláírók között egy 4+4 fős munkacsoportban folyjék. „Komolyan gondoljuk a párbeszédet. Csak kezdésre javasolunk egy vegyes 'csoportot'."[33] Ő az, aki mindkét oldal képviselőit megnevezi: dr. Prőhle Károly és dr. Fabiny Tibor teológiai tanárok, Szebik Imre és Tóth-Szöllős Mihály esperesek az egyházvezetés, valamint Ittzés Gábor és Zászkaliczky Pál lelkészek, dr. Frenkl Róbert és dr. Gadó Pál világiak az aláírók részéről. A munkacsoport háromszor ülésezett, az alkalmakon átvették a Testvéri Szó által felvetett kérdéseket, de egyéb témák is felmerültek. A sorozat végén dr. Prőhle Károly megfogalmazta az *Egyházunk Belső Megújulásáért* című nyilatkozatot[34], amelyet csak heten írtak alá, Ittzés Gábor kéz-

[28] Szebik Imre: Húsz évvel az Ünnepélyes Nyilatkozat után in: EvÉl 1986.10.12.; Keveházi László: Miért van egyház? in: EvÉl 1986.10.19.; Pintér János: Kiket tekintünk egyházunk tagjainak? in: EvÉl 1986.10.26.; Tekusné Szabó Izabella: Nők a lelkészi szolgálatban in: EvÉl 1986.11.02.; Detre János: Van-e magyar evangélikus teológia? in: EvÉl 1986.11.09.; Göllner Pál: Nem hivatalos szolgálók a gyülekezetben in: EvÉl 1986.11.23.

[29] „Kezdettől fogva olyanok keveredtek közénk, akik fékezték a munkánkat, és belülről szétzilálták a közösséget." ifj. Zászkaliczky Pál beszélgetése Dóka Zoltánnal in: Mirák Katalin (szerk.): Nem voltam egyedül II. kötet MEVISZ, Bp., 1999.: 139.

[30] Dr. Nagy Gyula, valamint dr. Frenkl Róbert és Rőzse István 1986. május 23-i találkozójáról Nagy Gyula kézzel írt feljegyzését lásd EOL NGyI 31.d.

[31] „Szükségesnek látok egy újabb megbeszélést – lehetőleg még július végéig – Frenkl Róberttel és Rőzse Istvánnal – a fentiek [értsd az addig kialakult helyzet] tisztázására, és álláspontjuk megismerésére." Dr. Nagy Gyula 1986. július 19-én kelt Pro memoriája EOL NGyI 31.d.

[32] Uo.

[33] Dr. Nagy Gyula kézzel írt feljegyzése dr. Frenkl Róberttel és Rőzse Istvánnal 1986. május 23-án folytatott találkozójáról. EOL NGyI 31.d.

[34] Az 1986. november 11-én kelt nyilatkozatot lásd EvÉl 1987.01.18. Ez a szám közölte dr. Nagy István interjúját dr. Prőhle Károllyal „Új Lélekért – újult akaratért" címmel.

jegye hiányzik. Ekkorra már az aláírók csoportjában megtörtént a szakítás az egyházvezetés politikájával radikálisan szemben állók, és a kiegyezést keresők között. Ennek a jele az az írás is, amely két aláíró tollából jelent meg a *Lelkipásztorban*.[35] A Testvéri szó néhány pontjának tárgyalásra való kiválasztásával, az eredeti szöveg relativizálásával („talán szerencsésebb lett volna úgy fogalmazni, hogy", „csak annyit hangsúlyozunk, hogy mondanivalónk lényege ez esetben is a kérdés fölvetése"), az irat 4. pontjával szemben a politikai szerepvállalás hangsúlyozásával („az egyháznak mint intézménynek is részt kell vennie, állást kell foglalnia a maga sajátos módján a társadalmi-politikai életben") a cikk szerzői a csoport szétesésének félreérthetetlen jelét adják.

A Testvéri szó jelentőségéről írni még nem látom elérkezettnek az időt. Jelenleg még az adatgyűjtés, a dokumentumok elemzése a feladatunk. Annál is inkább, mert jó reménységgel lehetünk a tekintetben, hogy a Magyar Országos Levéltárból az ÁEH, és az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárából a titkosrendőrség iratai közül még értékes adatok, dokumentumok kerülnek napvilágra, amelyek még formálhatják, bővíthetik, árnyalhatják ténybeli tudásunkat is. Ebben a fontos munkában fáradozik – több más kutató mellett – egyházunk múltfeltáró bizottsága is.

Ahogy nincs tűz meleg nélkül, éppen úgy nem lehet hit szeretet nélkül. Mert ha hitemmel megismerem, mennyire szeret engem az Isten, akkor a szívem feltétlenül megtelik Isten iránt örvendező szeretettel. Az ilyen szív pedig képtelen magába zárkózni, hanem kicsordul, s viszontszeretetben mutatja meg a háláját.

Isten azonban nem szorul a mi cselekedeteinkre. Nem is parancsolta, hogy Neki tegyünk valamit, csak azt az egyet, hogy hálaadással dicsőítsük. Így hát a szív a felebaráti szeretethez lát hozzá. Mindenestül felebarátjának szenteli magát.

(Luther Márton)

[35] Dr. Frenkl Róbert – Ittzés Nóra: Egyházunk útján Gondolatok a megújulásról in: Lelkipásztor 1987/3.: 149–154.

Danhauser László

Pro memoria
- 1970. január 13. -

1969/70 fordulóján az egyházvezetés és az ÁEH részéről hektikus kampány indult Ordass Lajos ellen. A nem titkolt indulatoktól fűtött akciósorozatra az adott okot, hogy Antti Kukkonen finn ösztöndíjasról olyan információk érkeztek az egyházvezetéshez, hogy hazatérve — állítólag — magával vitte Ordass püspök napló-feljegyzéseit, s azokat publikálni szándékozik. Az egyházvezetés nyilvánvalóan attól félt, hogy számára kellemetlen vagy éppen kompromittáló közlések vannak ezekben az írásokban.

Az első lépésben magát Ordasst és néhány hozzá közelálló lelkészt az ÁEH hívott be számon kérő „elbeszélgetésre" még 1969 végén. Majd a püspökök előtt folytatódott ez a sorozat, végül az LMK-kban tartottak az üggyel kapcsolatos összejöveteleket. Ez utóbbiakon az egyházvezetés és az ÁEH részéről hangzottak el előterjesztések — sajátos beállításban tálalva az ún. Kukkonen-ügyet —, és erőteljes törekvés nyilvánult meg annak érdekében, hogy a lelkészek ítéljék el Ordasst mint egyházunk és a szocialista államrend ellenségét.

Ennek az akciósorozatnak a keretében kapott behívást Danhauser László — az 1959-ben hatalmi szóval Budapestről Bakonycsernyére helyezett — lelkész az északi kerület püspöki hivatalába.

Danhauser László, a Márvány utcában lakó Ordass Lajos volt gyülekezeti lelkésze, akinek születése 100. évfordulójáról 2006. február 19-én ünnepi istentiszteleten és emléktábla avatással emlékezett meg egykori budahegyvidéki gyülekezete, a „kihallgatás" után készült feljegyzésében örökítette meg a püspöki hivatalban történteket.

A bakonycsernyei irattárban 96/516-16. sz. alatt található iratot a család és a gyülekezet lelkészének engedélyével közöljük.

A szerkesztő

*

„Kedden 13-án délelőtt püspöki hivatalban keressen fel. Ottlyk püspök."

10 órakor megjelentem. Ottlyk püspök arra kért, hogy jöjjek vissza 11 órakor, mert a megbeszélésen Káldy püspök is részt kíván venni. Magdi titkárnő csak annyit tudott súgva mondani: Ordass ügy, többen kaptak behívót, kikről sejtik, hogy látogatják Ordasst: Botta, Dedinszky Gyula, Túrmezei Erzsébet és még mások.

11 órakor Ottlyk, Káldy jelenlétében a következő beszélgetés folyt le - egy csésze „feketeleves" (kávé) után.

Ottlyk: Azért hivattunk, mert az ÁEH-tól megkaptuk a listát, és ezen te rajta vagy, akik látogatják Ordasst. Ez magában véve nem bűn és baj, de közben történt valami, és ebből kifolyólag mindazok bajba keveredhetnek, akik őt látogatják. Ordass külföldre juttatta „EMLÉKEZÉSEIT", melyben leírja egyházkormányzását és az utána következett eseményeket. Ezt Kukkonen finn lelkész disszertációjában idézi. Tartani kell attól, hogy ha ez az Ordass könyv is megjelenik, abban rólatok is szó lesz, s ez sem nektek, sem a mostani egyházkormányzásnak nem használ, sőt bajokat idézhet elő. Arra kérünk, határoljátok el magatokat Ordasstól...

Káldy: Nem azért jöttem ide, hogy ellenőrizzem Ottlyk püspököt. Az északi embereket ide kérettük, a délieket az én irodámba. Többeket az ÁEH is kihallgatott: Kendeh, Botta, Lupták...??

Eddig azt hittük, hogy Ordass csendben, magának él, fordít vagy Isten tudja mit csinál, nem érdekel minket, éldegél 2500 Ft nyugdíjból, amikor más érdemes emberek 800-1000 forintot kapnak, őneki összeszedjük nehezen, de becsülettel a magas nyugdíjat, és kiderül, hogy hátunk mögött szinte információs központot tart fenn a külföld részére. Titokban egy ilyen trógerrel, mint ez a Kukkonen kicsempészi emlékiratait, és ez forrásmunkának számít ezeknél a naiv, ügyetlen, éretlen finneknél. Ez sajtópert fog maga után vonni, ez hazaárulás, ez sok emberrel szemben meggondolatlan lépés. Ordasst behívta az állam is. Persze az álláspontjához ragaszkodik még most is. Nem látja be, hogy egyházpolitikája zsákutcába vezetett. Isten kétszer adta kezébe a kormányrudat, és mindkétszer korlátolt látással elrontott mindent. Nekünk kellett nehéz munkával helyrehozni, amit ő elrontott... És ti, mint sok külföldi, tömjénezitek még mindig. Boldogok, ha látták, ha kezet foghattak vele, és úgy távoznak vissza hazájukba. Hát kicsoda Ordass, hiszen tehertétel Genfnek, nekünk és az egész lutheránus világnak. De örömmel mondhatom, hogy már nincs Ordass probléma. Persze a magyar állam nem engedi bemocskolni jó hírét. Végére jár a dolognak, és akkor hiába jöttök majd, hogy kimossuk a pelenkátokat. Miért nem látjátok be, hogy vele nem juttok semmire. Miért nem álltok mellénk? Miért nem írtok az újságba? Ordass szadista, mert olyan dolgokat cselekszik, mely nektek kárt okoz, és ő csendben, kényelmes, nyugodt életből nézi, hogyan vergődtök. Én több mint 30 országban jártam, látom, hogy nyugat milyen egyházpolitikát csinál. Azok politizálnak csak igazán. Szemrebbenés nélkül csinálják, és mindenre lecsapnak, amiből fegyvert kovácsolhatnak ellenünk. Nos, Ordass a magyar nép, egyház ellen ad ki fegyvereket....

Miket mondtam én: Nem tagadom, Ordasst meglátogatom. Elég ritkán, inkább valami évfordulón (szül., névnapon). *Káldy közbeszól:* No, most jön II.6-án a szül. napja, mehet a processzió. *Ottlyk:* Bekerült a dátum a Pfarrerkalenderbe is. Mint egy szentet úgy tisztelik már... Barátságunk *(folytattam)* akkor mélyült el, amikor kikerült a börtönből, és hívem lett a XII. kerületben. *Káldy:* Persze, még harangoztattál is a Tarcsay utcában, amikor elítélték vagy kiszabadult... Ha pásztoroltad, miért nem pásztorolod ma is abban az irányban, hogy ne csináljon ilyen titkos és ártalmas lépéseket. - *Én:* Ordass nem szervez semmit, beszélgetéseinkben alig lehet valamit tőle megtudni. Azt sem szokta elmondani, ki látogatta meg, ki járt nála. Tartózkodó természet. Oly ritkán találkozunk, hogy néhány percnyi látogatás alatt annyi eseményt el sem lehet mondani. Én sajnos ki lettem kapcsolva nemcsak családom, de barátaim köréből is 1959-ben. - [*Káldy vagy Ottlyk:*] Mit gondolsz, miért hivattunk? [*D. L.:*] Ki akartok rúgni, nyugdíjazni akartok idő előtt. *Káldy-Ottlyk:* Ettől nem kell tartanod. Lelkészhiány van. Életerős, jókedvű lelkész vagy, csak az a kár, hogy nem tartasz velünk. [*D. L.:*] De mit akartok? Hiszen hirdetjük az igét, korszerűen, a mai embernek.

Káldy: Nem látom az LMK gyűléseken a haladó megjegyzéseidet, írásaidat, dolgozatodat.

D. L.: Tartottam nem egy előadást. Pl. Schweitzerről. *Káldy:* Persze ilyen témákról, de miért nem írsz egy kis cikket április 4-ről?

D. L.: Hagyjatok békén. Nem mindenki tud ezekről írni. Nem vagyunk egyformák. Vannak Niagara-vízesések és csendesen folydogáló Galya-patakok. Én az

utóbbi lettem. Imádkozunk hazánkért és egyházunkért, annak felelős vezetőiért. Nekünk más a feladatunk, és ezt hála Istennek 40 évig örömmel, több-kevesebb sikerrel végeztem. Amikor elküldtetek, azt mondtátok, fehér lappal kezdem a falusi életet. A priusz oda is utánam jött. Nem tudok útlevelet kapni. Semmibe nem hívnak be... Ott is leprás vagyok. Nem kértetek egyetlen egyszer sem cikket, tanulmányt. Megvannak nektek a jó, megbízható embereitek, akik az első adandó alkalommal hátba szúrnak... Tőlünk, kegyes papoktól nem kell félnetek, mi nem szervezkedünk ellenetek. Ellenben több bizalmat és megbecsülést érdemlünk. Kitől, ha nem a saját felsőbbségünktől? Van még 3 évem. Azalatt megépítem Deo volente az új parókiát, s azután hagyjatok csendben, békén távozni. 1966-ban megpróbáltak egyesek Bakonycsernyéről is kiemelni. (*Káldy:* Erről nem tudok.) De úgy látszik, Istennek még szüksége volt szolgálatomra. Ha kell a helyem, mondjátok meg nyíltan. Veszem a kalapom, és elmegyek, de békességben akarok élni.

Ottlyk: Szeretném összefoglalni beszélgetésünket: Ha találkozol Ordassal, magyarázd meg neki barátilag, hogy ha kinyomtatják „emlékezéseit", ezzel igen sokaknak árt, de leginkább magának. Ez nem azonos eset a romániai /...../ üggyel*, mert az kint adta ki, és nem is tért vissza. De Ordass itthon van, és nem ül az USA követségen. Megnehezíti a mi egyházkormányzásunkat. Ártani nekünk nem tud, de „csomózza az ügyeket". Nem kibogozza, hanem összebogozza az állam és az egyház jelenlegi helyzetét. Nektek is árt, mert az állam előtt gyanússá vált. *Káldy közbeszólva:* Mit szólna az állam, ha engem állandóan Csepregi, Mády és Danhauser barátságában [*nyilván: társaságában - I. G.*] látna? Nem lennék gyanús? Álljatok mellé[*nk - ? - I. G.*]. Nektek viszont azt ajánljuk, hogy ne látogassátok Ordasst, az állam mindenről tud, és bajt okoztok magatoknak és családjaitoknak. Köszönjük, hogy eljöttél. - Útiköltségedet a pénztárban vedd fel. -

***

Megjegyzés: Egy órás beszélgetés minden mondatát lehetetlen leírni... Egy-egy mondat olykor eszembe jut. Káldy azzal kezdte, hogy Ordass egyházpolitikáját nem akarja boncolgatni, végül mégiscsak belecsúszott. - Súlyos megjegyzéseket mondott. Nem válogatta a kifejezéseket. Káldy beszélt, de nem tajtékolt [*tajtékzott - I. G.*], egy-egy tréfás, derűs megjegyzésem féket kötött indulatára..., de amit akart, azt megmondta. - Én is. - Sokra nem mentek velem. - Beszélt még az „Útravaló" könyvről, Simojoki érsek naivitásáról, a felszabadulás 25 éves évforduló[*já*]ról...

Látásom szerint a/. Káldy igenis Ottlyk „gyengesége" miatt ült be. - b/. Inkább a maguk pozícióit féltik, mint a mi sorsunkat. c/. Kukkonen már eddig is eléggé blamálta a magyar teológiát, ez még ráadásul készül. - d/. Aki le tudná állítani Ordass könyvét, „nemzeti hős lenne". - De Ordass nem kér tőlünk tanácsot. Azt sem tudjuk, mi van benne [*nyilván: a könyvben - I. G.*]. - Annyi bizonyos, hogy valami készül ellene. Tehát Ordass mégsem „elásott ügy". - e/. Nem lehetetlen, hogy most változatosság kedvéért a mi egyházunkban csinálnak egy „Batizi-Kovács" ügyet, mert akkor szép az élet, ha zajlik. De amint az nem használt az egyháznak

* Ottlyk itt valószínűleg az ún. Wurmbrand-ügyre célzott. Vö. Richard Wurmbrand: In Gottes Untergrund - Mit Christus 14 Jahre in kommunistischen Gefängnissen, Evangelisationsverlag 7501 Berghausen / Bd. (Év nélkül). *(A szerkesztő)*

és népünknek, úgy ez a piszkál[ódás] sem. Ha azt merték terjeszteni Ordassról külföldön, hogy „nem normális, meghibbant", ... akkor miért csinálnak könyvéből ily nagy esetet? És ha kint sincs a könyv, csak állítólag... jó kis egyházi krimi készül itt. Csak ezt kevesebben fogják élvezni és nézni, mint a „Kockázatot".

***

Helyreigazítás és kiegészítés

Tavaszi számunkban (5-9. oldal) jelent meg Kertész Botond *Megkésett nekrológ - emlékkötet Zászkaliczky Pál fóti lelkész születésének 100. évfordulóján* című írása. A cikkbe sajnos néhány pontatlanság, ill. hiba csúszott, amire olvasóink hívták fel a figyelmet. Ezeket szeretnénk most a szerzővel egyetértésben helyreigazítani, ill. a cikket néhány adattal kiegészíteni.

5. lap 3. sor: nem a Lelkipásztorban, hanem az Evangélikus Életben jelent meg a 3 soros híradás Zászkaliczky Pál haláláról.

5. lap 5. sor: Zászkaliczky Pál halálának napja 1962. aug. 6. A temetés volt 8-án.

5. lap 13. sorban a harmadik név helyesen: Búth Ernőné.

7. lap 43. sor: Zászkaliczky Pál püspökhelyettesi tisztéről 1958. jún. 17-én mondott le, s ekkor még ténylegesen is Ordass Lajos volt a Déli egyházkerület püspöke.

7. lap 44. sorhoz: A Teológiai Akadémia hallgatói közül 1960. március 9-én távolították el Illanicz György, Centgráf Károly, Csicsely Éva és Urbán Sándor hallgatókat, de az ÁEH listáján eredetileg Péter Jenő és Zászkaliczky Péter is szerepelt. Ezzel kapcsolatban a kari ülés jegyzőkönyvében a következő olvasható: „89. A dékán bemutatja a hallgatók eltanácsolásáról szóló következő szövegű iratot: ‚188/1960.D.sz. Budapest, 1960. március 8. - Igen tisztelt Elnök Úr! Az Állami Egyházügyi Hivatal illetékese közölte Káldy Zoltán püspökkel, hogy az Evangélikus Teológiai Akadémia hat hallgatójával szemben politikai kifogások merültek fel és kérte megfelelő intézkedések megtételét. Ezek a hallgatók a következők: Illanicz György, Centgráf Károly, Csicsely Éva, Urbán Sándor, Zászkaliczky Péter és Péter Jenő. - A püspökök megbeszélték az ügyet az egyetemes felügyelővel és két alkalommal tárgyalást folytattak a tanári karral. A tárgyalás eredményeként teljes egyhangúsággal úgy határoztak, hogy Illanicz Görgy, Centgráf Károly, Csicsely Éva és Urbán Sándor tanácsoltassék el az Akadémiáról, Zászkaliczky Péter részesüljön megintésben, Péter Jenő pedig maradjon az Akadémián, minthogy édesapja részt vesz a szocialista termelésben. Ezt a határozatot tisztelettel Elnök Úr szíves tudomására hozzuk. - D. Dr. Vető Lajos s.k. püspök, Káldy Zoltán s.k. püspök, Dr. Ottlyk Ernő s.k. dékán, Dr. Pálfy Miklós s.k. professzor, Dr. Nagy Gyula s.k. professzor, Prőhle Károly s.k. professzor, Groó Gyula s.k. professzor.' - A dékán bejelenti, hogy az eltanácsoló határozatot Káldy Zoltán püspök és a tanári kar jelenlétében március 9-én kihirdette az érdekelt hallgatók előtt. -- Tudomásul szolgál."

8. lap 5. k. sorokhoz: Az ún. Petíció „az egyházegyetem tisztviselőinek, presbitériumának és bizottságainak az 1950. évi március hó 3-án tartott rendkívüli közgyűlésén történt megválasztását" támadta meg az Egyetemes Törvényszéknél.. A börtönben lévő Ordass Lajost püspöki tisztétől nem a rendkívüli közgyűlés, hanem az azon létre hozott különbíróság fosztotta meg (törvénytelenül!). (Vö. ehhez: Ordass Lajos: Önéletrajzi írások (I.) - Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szépfalusi István - EPMSZ, Bern, 1985. 373-374. oldal.)

A szerkesztő

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Sommerfolge lesen wir die Meditation von Lajos Ordass: Der uns anvertraute Schatz (Mk 16,15).

Durch die Bemühungen zweier gewesenen Lehrerinnen des Evangelischen Mädchengimnasiums am Deák tér, gelang es die Namen der in Kufsteiner Gefängnis festgehaltenen Ungarn, in den 1930-er Jahren zu verewigen. Die Gedenkrede von Frau I. Schneider soll bestätigen, dass in diesem Frühjahr für diese Lehrerinnen an ihrem gewesenen Wohnsitz in Budapest, Gedenktafel befestigt wurden.

In unserer Studienspalte steht zuerst der Schlussteil des Artikels von Botond Kertész (Bei der Wiege zweier Nationen - evangelische Slowaken im 19. Jahrhundert). Die Studie von Gábor Ittzés bearbeitet das Material der Abstimmungen im Herbst 1984 in der Pastorenarbeitsgemeinschaft, bezüglich des Offenen Briefes von Zoltán Dóka. Der Artikel von Pál Zászkaliczky jun. beschäftigt sich mit der Rolle der Kirchenleitung im Zusammenhang mit der Wirkung der Reformschrift Brüderliches Wort, auf unsere Kirche.

Die Kierchenleitung und das ÁEH (Staatssekreteriat für Kirchenfragen) führten an der Wende von 1969/70 einen harten Angriff gegen Lajos Ordass, weil er seine Notizen durch einen finnischen Stipendiaten ins Ausland brachte. Als Folge wurden mehrere Pfarrer, die in Verbindung mit dem Bischof standen, zur Rechenschaft gezogen. In unserer Dokumentenspalte sind die Aufzeichnungen von Pfarrer László Danhauser, früherem Gemeindepfarrer von Lajos Ordass, über seinem Verhör zu lesen.

Unsere jetztige Nummer schliesst mit der Berechtigung und Ergänzung einer unserer Schriften der Frühjahrsnummer.

Summary

Our summer issue opens with a meditation entitled ‚The treasure entrusted to us' from Lajos Ordass on the basis of Mark 16,15.

Due to the efforts of two one-time schoolmistresses at the Lutheran Girls' Grammar School in Deák Square, Budapest, the names of Hungarian convicts who had been imprisoned in the fortress of Kufstein were immortalized in the 1930s. We publish the memorial speech of Mrs. István Schneider on the occasion of unveiling the commemorative plaque to these schoolmistresses at their place of residence in Budapest this spring.

The first essay in aur tudy section is the final part of the article by Botond Kertész (At the Cradle of two Nations - Slovakian Lutherans in the 19th century). The study by Gábor Ittzés is about the voting generated by Zoltán Dóka's open letter and taken in pastor panels in the autumn of 1984. The essay by Pál Zászkaliczky Jr. deals with the role of the church leadership in connection with the effect the reformist document ‚Fraternal Word' has had on our church.

At the turn of 1969/70 the church leadership and the State Office for Church Affairs launched a vigorous attack on Lajos Ordass, because he had had his notes taken abroad by a Finnish scholar. Subsequently, several pastors were hauled in for questioning because of their relationship with the bishop. In the documentary section one can read the notes of László Danhauser, the former congregational pastor of the removed bishop Ordass, about the interrogation.

Our present issue closes with a correction and an addendum related to an article in the spring issue.

E SZÁMUNK SZERZŐI

+ *Danhauser László* lelkész	Bakonycsernye
Ittzés Gábor ny. lelkész	Győr
Dr. Kertész Botond történész	Gödöllő
+ *D. Ordass Lajos* püspök	Budapest
Schneider Istvánné ny. gimnáziumi igazgató	Budapest
Ifj. Zászkaliczky Pál programozó matematikus	Budapest

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
Ordass L.:	Vádirat, Korrajz	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Ordass-Lyngar:	A fáklya, Ifjúsági áhítatoskönyv	450,-
Terray L.:	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág Jenő:	Dr. Luther Márton önmagáról	850,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Vajta V.:	Hit és élet összecsengése	50,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve, Novellák	700,-
Kendeh-Newman:	Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
Rőzse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
Boleratzky L.:	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből	1.400,-
Ittzés J.:	Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500.-

A **Keresztyén Igazság** évi előfizetési díja 1.200,- Ft.
Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.
Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:
Ordass Lajos Baráti Kör
1114 Budapest, Bocskai út 10.
Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

ORDASS LAJOS BARÁTI KÓR
BUDAPEST 1988